

Mütenebbî'nin Uğâlibu fike'-Şevka Kasidesinin Tema ve Edebi Sanatlar Açısından Tahlili

Adnan Arslan

[0000-0002-3989-6612 | adnan.arslan@bilecik.edu.tr](mailto:adnan.arslan@bilecik.edu.tr)

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, Bilecik, Türkiye

ROR ID: [00dzfx204](https://orcid.org/00dzfx204)

İrfan Kaya

[0000-0002-6169-2202 | irfan.kaya@bilecik.edu.tr](mailto:irfan.kaya@bilecik.edu.tr)

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, Bilecik, Türkiye

ROR ID: [00dzfx204](https://orcid.org/00dzfx204)

Öz

Mütenebbî, sanat ve zekâ ile ördüğü özgün anlam dünyası sayesinde Arap şiir tarihinin en çok anılan, belki de en etkili şairlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Şairin dil işçiliğindeki mahareti hem klasik şiir geleneğini yaşatması hem de onu dönüştürerek özgün bir edebî şahsiyet inşa etmesi bakımından dikkat çekicidir. Onun edebî kariyerinde zirveye ulaştığı dönem, kuşkusuz Hamdânî Emiri Seyfûddeve'nin sarayında geçirdiği yıllardır. Bu dönemde kaleme aldığı kasideler, geleneksel anlamda birer methiye olmanın ötesine geçerek şairin kişiliğini, dünya görüşünü ve sanatsal üslubunu ortaya koyan metinler hâline gelmiştir. Ancak bu parlak döneminin ardından Mütenebbî, siyasi ve şahsi nedenlerle Halep'ten ayrılarak Mısır'da Kâfûr el-İhşîdî'nin himayesine girmiştir. Mısır dönemine ait şiirlerinde şairin derin bir iç gerilimle boğuştuğu görülmektedir. Kâfûr'a yazdığı methiyeler, dış görünüşte övgü içerse de satır aralarında sitem, hayal kırıklığı ve alaycı bir tonda ima edilen iğnelemeler barındırmaktadır. Bu nedenle, söz konusu şiirler samimiyet açısından tartışmalı kabul edilmekte; ancak edebî sanat düzeyi bakımından önceki dönem kasideleriyle aynı estetik düzeyi koruduğu da gözlemlenmektedir. Mütenebbî'nin Kâfûr dönemine ait şiirleri üzerine yapılan çeşitli çalışmalar bulunsun da bu döneme ait *Uğâlibu fike'-Şevka* kasidesinin edebî tahliline odaklanan müstakil ve tematik açıdan derinlikli bir çalışmanın eksikliği dikkat çekmektedir. Oysa bu kaside, Mütenebbî'nin Kâfûr'a yönelik şiirsel söylemi içinde önemli bir yer tutmakta; içerdigi sanatsal ve düşünsel unsurlar bakımından kapsamlı bir çözümlemeyi hak etmektedir. Bu makale, adı geçen boşluğu doldurma amacıyla kaleme alınmış; kasideyi tema, retorik yapı ve şiirsel sanatlar açısından çok yönlü biçimde ele almıştır. Çalışmada öncelikle kasidenin temel motifleri, anlam katmanları ve klasik Arap edebiyatındaki konumu analiz edilmiştir. Mütenebbî'nin söz konusu metindeki dil ve üslup tercihleri istiare ve teşbih gibi beyân sanatlarıyla birlikte değerlendirilmiş; ayrıca kasr, takdim-te'hîr, hazf-zıkr, marifelik-nekrelik gibi meânî ilmine dair yapılar üzerinden şiirin söylem derinliği çözümlemiştir. Bu yönüyle çalışma, şiirin yüzeydeki estetik yapısının ötesine geçerek, söylem arkasındaki psikolojik, sosyal ve siyasal bağlamlara da dikkat çekmektedir. Kaside, aynı zamanda hikemî boyutuyla da öne çıkmaktadır. Şairin birey-toplum ilişkisine, dostluk ve düşmanlığa, samimiyet, haset ve dünyevî hırslara dair yaptığı özlü tespitler; onun gözlem gücünü, içsel derinliğini ve edebî ustalığını yansıtmaktadır. At ve savaş tasvirleri ise hem klasik kaside geleneğine bağlılık hem de şiirsel imgelerin güçlü bir estetik çerçevede işlendiğini gösteren başarılı örneklerdir. Özellikle at tasvirlerinde sembolik düzeyde hem kahramanlık hem de yalnızlık duygusu yansıtılmakta; savaş sahnelerinde ise canlı imgeler, ses uyumları ve ritmik yapı ile dramatik bir atmosfer inşa edilmektedir. Makalenin ulaştığı temel bulgulardan biri şudur: *Uğâlibu fike'-Şevka* kasidesi yalnızca bir övgü şiiri değildir; aynı zamanda şairin iç dünyasındaki çelişkileri, siyasî beklentilerini, kırıncılıklarını ve sanatı aracılığıyla ifade ettiği eleştirilerini yansıtan çok katmanlı bir metindir. Fahr/iftihâr beyitlerinde şair, memdûhunu överken kendini de bir sanat otoritesi olarak konumlandırmakta; sitem ve iğneleme ile örülü

beyitlerde ise edebî nezaketi aşmadan, sanat yoluyla güçlü bir eleştirel dil kurmaktadır. Bu yönüyle kaside, klasik Arap şiirinin tematik zenginliğini ve Mütenebbî'nin şiirindeki entelektüel derinliği ortaya koyan çarpıcı ve örnek bir metin olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler

Arap Dili ve Belagatı, Abbasi Şiiri, Mütenebbî, Kâfûr, Uğâlibu fîke's-Şevka

Atıf Bilgisi

Arslan, Adnan – Kaya, İrfan. "Mütenebbî'nin Uğâlibu fîke's-Şevka Kasidesinin Edebi Sanatlar Açısından Tahlili". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (Eylül 2025), 825-848. <https://doi.org/10.51702/esoguifd.1681583>

Geliş Tarihi	22.04.2025
Kabul Tarihi	13.07.2025
Yayın Tarihi	15.09.2025
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Yapay Zeka Kullanımı	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar(lar) tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	ethicilahiyyat@ogu.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
	Araştırmancın Tasarımı 1. Yazar - %50 / 2. Yazar - %50
	Veri Toplama 1. Yazar - %50 / 2. Yazar - %50
Yazar Katkı Oranları	Araştırma-Veri Analizi-Doğrulama 1. Yazar - %50 / 2. Yazar - %50
	Makalenin Yazımı 1. Yazar - %50 / 2. Yazar - %50
	Metnin Tashihi ve Geliştirilmesi 1. Yazar - %50 / 2. Yazar - %50
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Thematic and Literary Analysis of Al-Mutanabbi's Ode "Ughālību fika al-Shawq" from the Perspective of Rhetorical Devices

Adnan Arslan

[0000-0002-3989-6612 | adnan.arslan@bilecik.edu.tr](mailto:adnan.arslan@bilecik.edu.tr)

Bilecik Şeyh Edebali University, Faculty of Theology, Department of Arabic Language and Rhetoric, Bilecik, Türkiye

ROR ID: [00dzfx204](https://orcid.org/00dzfx204)

İrfan Kaya

[0000-0002-6169-2202 | irfan.kaya@bilecik.edu.tr](mailto:irfan.kaya@bilecik.edu.tr)

Bilecik Şeyh Edebali University, Faculty of Theology, Department of Arabic Language and Rhetoric, Bilecik, Türkiye

ROR ID: [00dzfx204](https://orcid.org/00dzfx204)

Abstract

Al-Mutanabbi is regarded as one of the most frequently cited and perhaps most influential poets in the history of Arabic poetry, thanks to his unique world of meaning woven with art and intellect. His mastery in linguistic craftsmanship is remarkable not only for preserving the classical poetic tradition but also for transforming it and establishing a distinctive literary persona. The peak of his literary career was undoubtedly during his years at the court of Sayf al-Dawla al-Hamdānī. The odes he composed during this period went beyond conventional panegyrics, becoming texts that reflected the poet's personality, worldview, and artistic style. However, following this illustrious period, al-Mutanabbi left Aleppo for political and personal reasons and entered the patronage of Kafūr al-Ikhshīdī in Egypt. His poems from the Egyptian period reveal an intense inner conflict. Although on the surface they contain praise, the poems addressed to Kafūr also exhibit undertones of disappointment, satire, and veiled criticism. Therefore, these poems are often considered questionable in terms of sincerity, yet it is widely accepted that their literary and artistic quality remains on par with those from his earlier period. While there are numerous studies on al-Mutanabbi's poetry during the Kafūr period, a focused and in-depth analysis of the ode *Ughālību fika al-Shawq* has been lacking. This particular poem occupies a key position within the poet's discourse toward Kafūr and merits a thorough examination due to its rich artistic and intellectual layers. This article aims to fill that gap by analyzing the ode from multiple perspectives, including thematic structure, rhetorical style, and literary devices. The study first analyzes the key motifs, semantic layers, and the poem's place within the corpus of classical Arabic poetry. The poet's choices in language and style are looked at through techniques like metaphor (*isti'ārah*) and simile (*tashbīh*), while ideas from ma'ānī theory—like *qasr* (restriction), *taqdīm-ta'khīr* (inversion), *ḥadhf-dhikr* (omission-mention), and how definiteness and indefiniteness are used—are studied to uncover deeper meanings." could be better. His portrayals of horses and battle scenes are successful examples that both maintain the classical *qaṣīda* structure and exhibit powerful poetic imagery. Particularly in his depiction of horses, themes of heroism and solitude are evoked through layered symbolism, while the battle imagery is marked by dynamic visuals, phonetic harmony, and rhythmic energy, creating a dramatic atmosphere. One of the central findings of the article is that *Ughālību fika al-Shawq* is not merely a panegyric; it is a multifaceted text that conveys the poet's internal contradictions, political ambitions, and disappointments while serving as a vehicle for his critical expression. In the *fakhr* (boasting) couplets, the poet exalts himself as an unrivalled literary authority even as he praises his patron; in other lines, he delicately constructs a powerful tone of satire and reproach, without violating the rhetorical decorum of a courtly poem. In this sense, the ode is not only a reflection of

the thematic richness of classical Arabic poetry but also a compelling example of the intellectual and artistic depth characteristic of al-Mutanabbi's literary genius.

Keywords

Arabic Language and Rhetoric, Abbasid Poetry, al-Mutanabbi, Kâfur, Ughâlibu Fika al-Shawq

Citation:

Arslan, Adnan – Kaya, İrfan. "Thematic and Literary Analysis of al-Mutanabbi's Ode "Ughalibu fika al-Shawq" from the Perspective of Rhetorical Devices". *Journal of Eskişehir Osmangazi University Faculty of Theology* 12/2 (September 2025), 825-848. <https://doi.org/10.51702/esoguifd.1681583>

Date of Submission	04.22.2025	
Date of Acceptance	07.13.2025	
Date of Publication	09.15.2025	
Peer-Review	Double anonymized / Two External	
Ethical Statement	This study does not require ethics committee approval, as the data used were obtained from literature review/published sources. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.	
Use of Artificial Intelligence	No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. The entire content of the study was produced by the author(s) in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.	
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin	
Complaints	ethicilahiyat@ogu.edu.tr	
Conflicts of Interest	The authors have no conflict of interest to declare.	
Author Contribution Rates	Conceptualization	1 st Author – 50% / 2 nd Author – 50%
	Data Curation	1 st Author – 50% / 2 nd Author – 50%
	Investigation-Analysis-Validation	1 st Author – 50% / 2 nd Author – 50%
	Writing	1 st Author – 50% / 2 nd Author – 50%
Grant Support	Writing-Review & Editing	1 st Author – 50% / 2 nd Author – 50%
	The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.	
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.	

Giriş

Arap edebiyat tarihinde sadece bir şair değil, aynı zamanda nazirsiz bir edebi deha olarak anılmayı fazlasıyla hak eden Mütenebbî, emsalleriyle kıyaslanamayacak nitelikte bir üne kavuşmuştur. Bugün Arap dünyasında Mütenebbî o kadar rağbet görmüştür ki şairin ismi, Bağdat'ta bir cadde, Riyad'da bir park, Abu Dabi'de bir kolej, Doha'da bir kırtasiye, Dubai'de bir kitapçının tabelasında karşımıza çıkar. Bu denli şöhrete nail olmasında kuşkusuz kendisi ve şiiri hakkında yapılan yorumların büyük payı vardır. Zira Arap şiir eleştirisi tarihinde otorite kabul eden isimlerin Mütenebbî divanına atfettikleri değer, Araplar nezdinde şair lehinde büyük bir tasdik addedilmiştir. Örneğin, şairin divanı üzerine şerh kaleme alan Vâhidî'ye (ö. 468/1076) göre Mütenebbî, kendisinden önce hiçbir şairin ulaşamadığı zarif ve özgün anlamların sahibiydi. Müellif, şairin "peygamberlik iddiasında bulunan" manasındaki lakabına göndermede bulunan şu beyti aktararak kendisini şöyle takdir etmiştir:

ظهرت معجزاته في المعاني

هو في شعره نبي ولكن

Şiirlerinde adeta bir peygamberdir o; fakat mucizeleri anlamlarda ortaya çıkmıştır.¹

İlmi yönünün omurgasını tefsire dair eserlerin oluşturduğu Vâhidî'nin Mütenebbî divanına hatırı sayılır ilmi derinlikte bir şerh ile katkıda bulunması ve yukarıda aktarılan beyti de teyit mahiyetinde aktarması şair lehinde çok güçlü bir tasdik olduğu söylenebilir. Diğer taraftan Mütenebbî divanının anlam yönünden son derece zengin olduğu görüşünü paylaştan sadece Vâhidî değildir. Arap şiir eleştirisi tarihinde müstesna bir mevkide bulunan Ziyâeddin İbnü'l-Esîr de (ö. 637/1239) Mütenebbî ismini, Ebû Temmâm ve Buhtürî ile zikrederek bu üçünü şiirin Lât, Uzzâ ve Menât'ı olarak nitelendirmekte bir beis görmemiştir.²

Mütenebbî, öyle güçlü bir şair kimliğine ve edebî kudrete sahiptir ki sadece şiirleriyle dahi kişilerin tarihsel imajını şekillendirebilmiştir. Onun ünü, sadece dil işçiliğiyle sınırlı kalmamış; aynı zamanda kamuoyu algısını yönlendirecek ölçüde bir tesire sahiptir. Bu durumun en bariz örneği, Kâfûr el-İhşîdî'nin (ö. 357/968) şahsında görülmektedir. Gerçekte Kâfûr, Mısır'da tarım, ticaret, mimari ve sanayi gibi pek çok alanda ciddi reformlar gerçekleştirmiş, ülkesine refah ve istikrar getirmiş başarılı bir yöneticidir. Ne var ki Mütenebbî, dört yıl yanında kaldıktan sonra hayal kırıklığına uğrayarak onu terk etmiş ve ardından kaleme aldığı sert hicivlerle Kâfûr'un tarihsel imajını neredeyse tek başına olumsuzlaştırmıştır.³ Benzer şekilde, Seyfûddeve'nin (ö. 356/967) bir savaşı kaybetmesi üzerine Mütenebbî, bu yenilgiyi askerlere yükleyerek üslubundaki maharetle sanki savaşı emir kazanmış gibi bir anlatı kurabilmiştir.⁴ Bu iki örnek, Mütenebbî'nin sadece bir şair değil, aynı zamanda kamusal algı ve tarihsel bellek inşasında etkili bir figür olduğunu, hatta kendi döneminde bir tür "edebî otorite"ye dönüştüğünü açıkça göstermektedir.

¹ Ebû'l-Hasen Alî el-Vâhidî, Şerhû Dîvânî'l-Mutenebbî (Beyrut: Dâru Beyrût, 1419/1999), 1/79.

² Ebû'l-Feth Ziyâüddîn İbnü'l-Esîr, el-Meğelû's-sâ'ir fî edebî'l-kâtib ve's-şâ'ir, thk. Ahmed el-Hûfî (Kahire: Dâru Nahda, ts.), 3/226.

³ Rabaa Abdulsalam Saleem Al Majali, "Kafur between Poetry and History", *Journal of Language and Linguistic Studies* 18/1 (2022), 848-859.

⁴ M. Y. Al-Mallah, "A Victory Celebration after a Military Defeat? Al-Mutanabbi's 'Ayniyyah of 339/950", *Journal of Arabic Literature* 40/1 (2009), 107-128.

Mütenebbî divanı üzerine kaleme alınan şerhlerin yüz civarında olduğu söylenmektedir.⁵ Mübalağadan gayet uzak olan bu sayı, Vâhidî'nin Mütenebbî şiirlerindeki anlam zenginliğine işaret eden tespitini teyit etmektedir. Diğer taraftan şair, Arap şiir eleştirisi alanının klasik eserlerinde de saygın bir konuma sahiptir. Onlara göre şair, tüm edebiyat âlemini şiirleriyle dolduran, şöhretiyle meşgul eden bir nadire-i fitrattır.⁶ Kendisi, ortaya attığı ve sistemleştirdiği nazım teorisiyle belagat dehası kabul edilen Abdülkâhir el-Cürçânî'nin (ö. 471/1078-79) en çok takdir ettiği ve eserlerinde şiirleriyle en çok istişhâdda bulunduğu bir söz ustasıdır.⁷ Dil, şiir ve belâgat alanında klasik dönem müelliflerinin tabi olarak tamamı Mütenebbî önünde saygıyla eğilmez. Şairin divanını adeta yerden yere vuran, nahiv ve lügat açısından onun şiirlerini hakarete varan ağır ifadelerle eleştirenler de olmuştur. Ancak bu eleştiriler dahi dolaylı yoldan şairin göz ardı edilmesi mümkün olmayan bir edebi seviyeye nail olduğunun da bir göstergesi olmuştur. Şaire yönelik eleştiriler Arap edebiyat tarihçisi İhsan Abbâs'ın da (1920-2003) belirttiği gibi kendisinin büyüklüğüne işaret eden güçlü bir karine olarak kabul edilmelidir. Burada Abbâs'ın yorumuna kulak vermek yerinde olacaktır:

Mütenebbî'nin şiirini itibarsızlaştırmak isteyen hasımlar, bunu onun şahsına duydukları kinden dolayı kibri ve üstünlük taslamasına bir intikam olarak yapmak istediler. Bu nedenle en büyük gayretleri, onun şiirinin "başkalarının anlamlarından derlenmiş bir yamalı bohça" olduğunu ispat etmeye yönelmişti. Öte yandan, onu destekleyenler açısından bakıldığında, ellerindeki eleştiri araçları Mütenebbî'nin edebiyat sahnesine getirdiği yeniliğe uygun bir seviyeye ulaşmamıştı. Dolayısıyla onlar da ya hayranlıklarını şaşkınlıkla ifade etmekle ya şiirindeki anlamları açıklamakla ya da giriş ve sonuç bölümlerinin güzelliği gibi biçimsel yönler etrafında dolanmakla yetindiler. Ancak hem taraftarları hem de muhalifleri Mütenebbî'nin "küçük bir şair" olmadığında hemfikir diler. Bu yüzden denilebilir ki, Mütenebbî üzerine yapılan eleştirilerin büyük kısmı, esasen şairin kişiliğine yönelik bir saldırıydı; şiir bu kişiliğe ulaşmak için bir araçtı. Bu eleştiriler, adaletle başvurmak istediklerinde ise, yeni bir olguyu incelemek için eski yöntemlere başvurmak zorunda kaldılar. Ancak inkâr edilemez ki, hicrî dördüncü yüzyılda ve sonrasında yapılan edebî eleştiriler hiçbir konuya Mütenebbî ve şiiri kadar yoğun bir şekilde eğilmemiştir. Eleştirmenler, bu şiirsel vakianın büyüklüğünü hissedemeseydi, bu denli derin bir etki ve yankı da doğmazdı.⁸

Klasik dönem Arap şiir eleştiri tarihinde hak ettiği yeri bulan Mütenebbî, günümüzde yapılan akademik çalışmalarda da benzer bir ilgiye mazhar olmuştur. Şairin divanı üzerine Arap dünyası başta olmak üzere Batı üniversitelerinde yüzlerce akademik çalışma kaleme alınmıştır. Bu çalışmaların künye bilgilerini cem eden bibliyografik bir çalışma dahi bir makalenin bilimsel sınırlarını zorlayacak kemiyettir. Zira İslami ilimler ve Arap dili-edebiyatı başta olmak üzere sosyal bilimlerin çeşitli alanlarında yazılmış yüksek lisans, doktora tezleri ve akademik makaleleri bünyesinde barındıran zengin dijital araştırma platformu Dâru'l-Manzûme'de yapılacak bir "Mütenebbî" aramasında, şaire dair bin beş yüzden fazla çalışma listelenmektedir.

⁵ İsmail Durmuş, "Mütenebbî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 32/198).

⁶ Ebû Alî el-Hasen b. Reşîk el-Ezdî el-Mesîlî el-Kayrevânî, *el-'Umde fi meḥâsini's-şî'r ve âdâbihi*, thk. Muhammed Muhyiddîn (Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1401/1981), 1/100.

⁷ Abdülkâhir el-Cürçânî, *Delâ'ilü'l-icâz*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir (Kahire: Matbaatu'l-Medenî, 1996, ts.), 1/497, 499, 564.

⁸ İhsân Abbâs, *Târîhu'n-nakdîl-edebî* (Beyrut: Dâru's-Sekâfe, 1983), 253.

Mütenebbî ve divanıyla ilgili yazma eserler, kitaplar ve makaleleri konu edinen, Korkîs Avvâd ve Mîhâîl Avvâd imzalı 1977 tarihli bibliyografik çalışma, 127 sayfalık önemli bir başvuru kaynağıdır.⁹ İsmail Durmuş'un da belirttiği gibi, 1977 yılının üzerinden geçen yaklaşık 50 yıllık süre içerisinde yapılan serbest edebiyat yazıları ve akademik çalışmalar da bu listeye eklenecek olursa, şairin Arap düşünce ve kültür dünyasındaki sarsılmaz mevkii, hem ilmî üretimle hem de edebî hayranlıkla pekiştirilen müstesna bir konum olarak daha da belirginleşmektedir.

Bu çalışmada, Mütenebbî'nin Kâfûr el-İhşîdî'ye tahsis ettiği bir methiye kasidesi başta anlam zenginliği olmak üzere edebî sanatlar açısından tahlil edilecektir. Konumuza geçmeden önce Mütenebbî'nin hayatı ve şairliği hakkında bilgi vermeye gerek olmadığı kanaatimizi ifade etmek istiyoruz.¹⁰ Bu konuda zaten literatürümüzde çok sayıda çalışma mevcuttur. Bu yüzden ilgili çalışmalara atıfta bulunmak yeterli olacaktır.¹¹ Şairin sadece Kâfûr dönemi şiirlerini inceleyen çalışmalar da mevcuttur.¹² Ancak şairin bu dönemde söylediği beyit sayısı bakımından orta uzunlukta (47 Beyit) bir kasidesi müstakil bir çalışmada ayrıntılı olarak incelenmemiştir.

1. Kasideye Genel Bir Bakış

İlim ve sanatın güçlü himayecileri olan İhşîdîlerde yalnızca yönetici pozisyonunda olan Kâfûr değil, aynı zamanda sarayındaki vezirler ve diğer üst düzey yöneticiler de şairler, dilbilimciler ve diğer entelektüel figürler için verimli bir ortam sağlamışlardır. Dolayısıyla Mütenebbî gibi büyük bir şair Fustat'a geldiğinde, ünü o kadar yayılmıştır ki hem dostları hem de rakipleri onun edebî kudretine saygı göstermek zorunda kalmışlardır. Şair, İhşîdî sarayının diğer şairlerinden belirgin bir şekilde ayrılarak, özellikle hamaset şiirindeki ustalığı ile öne çıkmıştır. Fustat'ta Halep'teki geleneklerini sürdürerek, şiirleri üzerine derinlemesine yorumlarını paylaşan bir çevre oluşturmuş bu çevre, Endülüs ve Kuzey Afrika'daki şairler ve âlimler için bir tür hac rotası içerisinde uğranan yerlerden biri haline gelmiştir. Böylelikle Mütenebbî'nin şiiri Müslüman Batı'ya taşınmış, onun edebî mirası Arap şiirinin tarihinde önemli

⁹ Korkîs Avvâd - Mîhâîl Avvâd, "Râidu'd-dirâse 'an ebhâs Ebi't-Tayyib el-Mutenebbî", *el-Mevrid: Mecelletun Turâsiyyetun Fasliyye* 3/1 (1977), 263-390.

¹⁰ Şairin hayatı hakkında ayrıntı için bk. Ebû'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân mimma'şebete bi'n-naql evi's-semâ' ev eşbete'ü'l-'ayân*, thk. İhsân Abbâs (Beyrut: Dâru Sâdir, ts.), 1/123; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1427/2006), 12/247; Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, thk. Mustafa Abdülkâdir 'Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1417/1998), 4/326; Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâîl es-Seâlibî, *Ebü't-Tayyib el-Mütenebbî ve mâ lehü ve mâ 'aleyh*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd (Kahire: Mektebetu Huseyn et-Ticâriyye, ts.), 66; Ebû'l-Hasen Alî b. Abdilâzîz b. el-Hasen el-Kâdî el-Cürcânî, *el-Vesâta beyne'l-Mütenebbî ve huşûmih*, thk. Ebu'l-Fadl İbrâhîm (b.y.: Matbaatu İsâ el-Bâbî, ts.).

¹¹ İlgili çalışmalar için bk. Şirin Gökçaya, *el-Mütenebbî'nin Şiirlerinde Yaşam Felsefesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011); Dursun Hazer, "el-Mutenebbî'nin Şiirinde Humma Tasvîri", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/4 (2003), 17-36; Esat Ayyıldız, "el-Mutenebbî'nin Seyfûdde'le'ye Methiyeleri (Seyfîyyât)", *BEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (Aralık 2020), 497-518; İbrâhîm Nâcî, "Arap Şiirinin Önde Gelen İki Şairi; el-Ma'arrî ve el-Mutenebbî'nin Mukâyesesi", çev. Osman Düzgün, *Nûsha* 12/35 (2012), 131-144; Abdurrahman Özdemir, "el-Mütenebbî'nin Şiirinde Maraş", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (2006), 159-18; Muhammed Mahmut Olçun, "Klasik Arap Şiirinde Methiyenin Gelişimi", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29 (Aralık 2022), 32-62; Muhammed Mahmut Olçun, *Hilâfet Dönemi Endülüs Şiirinde Methiye* (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı, Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, 2022).

¹² Örnek çalışmalar için bk: İbrahim Esikâr, "Suhriyyetu' d-Tedât ve' l-mufârakati' l-mecâziyye fi Kâfûriyyâti' l-Mutenebbî" *Mecelletu Âlâmât* 40 (2013), 133-141; İbrâhîm Sâlihî, *et-Ta'rid fi medâihî ' l-Mutenebbî ' l-Kâfûriyye* (Biskra: Muhammed Khider Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008-2009).

bir etki yaratmış ve sonraki nesillerin şiir anlayışını şekillendiren temel bir referans noktası olmuştur.¹³

Mütenebbî'nin Fustât yıllarında Kâfûr'a hitaben kaleme aldığı şiirler, sayıca Seyfûddeve hakkında yazdıklarından daha azdır; ancak içerik bakımından oldukça zengin ve çeşitlidir. Bu şiirlerde şair, bir taraftan Kâfûr'u methetmiş, ona ümit bağlamış, birtakım vaatlerde bulunmuş ve cömertliğine mazhar olmak istemiş, diğer taraftan ise derin bir hüznün, umutsuzluk, korku ve tedirginlik duygularını ifade etmiştir. Zaman zaman Seyfûddeve'ye imalı sözlerle göndermelerde bulunmuş, onu hem özlem hem de sitemle anmış; hatta bu sitem yer yer açık bir eleştiriye dönüşmüştür.¹⁴ Mütenebbî'nin Mısır'da kaldığı süre boyunca en çok ustalık sergilediği ve kendini gösterdiği sanat dalı, şiirdeki musiki yani ahenk unsurudur. Burada öyle yeni tınılara ulaşmıştır ki, belki de şiir hayatının başka dönemlerinde böylesine başarılı örnekler ortaya koyamamıştır. Kâfûr'a yazdığı övgü ya da yergi şiirlerinden, Ebû Şücâ' Fâtik (ö. 350/961) için kaleme aldığı methiye ya da mersiyele kadar neredeyse her kasidesinde bu musikî tını hissedilir. Ayrıca bu dönemde, uzun süredir devam ettirdiği alışıldık tarzının dışına çıkmış, övgüde de hicivde de kendine has, kimsede bulunmayan özgün bir şiir anlayışı geliştirmiştir.¹⁵

Bunlar, Tâhâ Hüseyin'in (1889-1973) şair hakkında görüşlerinin özetidir. Mütenebbî hakkında ayrıntılı çalışmalarıyla bilinen Fransız oryantalist Régis Blachère (1900-1973) ise onun Kâfûr dönemindeki şairliği ile ilgili olarak Tâhâ Hüseyin kadar iyimser değildir. Ona göre Mısır'da geçen dört yıl boyunca şair, deyim yerinde ise el üstünde tutulmuş, servetine servet katmıştır. Lakin refah, itibar ve maddi varlık bakımından şairin tam bir esenliğe kavuşması onun edebî yeteneğini bir adım öteye götürmüş değildir. Zira Blachère' göre, burada inşaat ettiği methiyelerinde bir soğukluk ve donukluk yahut başka bir tabirle akıp gidememe sorunu göze çarpar.¹⁶ Evet, şiirlerinde yine edebi sanatlar bulunur, göz alıcı, akli teshir edici anlam katmanları eksik olmaz; fakat o kasidelerde nerede o eski Mütenebbî dedirten bir yapaylık hissedilir. Bu dönemdeki şiirlerinde cesaret ve cömertlik, hayranlık ve alkışlar, savaşlar ve çatışmalar yine mevcuttur; lakin Seyfûddeve günlerindeki şiirlerin heyecan ve samimiyeti, inanmışlık ve adanmışlığı çekilmiş, yerini tekellüf almıştır. Zira ortada ne çetin bir savaş vardır ne de yiğit bir savaş kahramanı.

Kasidemize dönersek, şairin Halep'ten Mısır'a gelişinin üzerinden 1 yıl 3 ay geçmiş ve araştırma konumuz olan kasidesini 347/959 yılında inşaat etmiştir.¹⁷ Bu kaside, Ebu'l-Misk (Kâfûr) ile Emir Ebu'l-Kâsım Ūnûcûr (ö. 349/960) arasında yaşanan bir anlaşmazlığın sona ermesi ve barış sağlanmasının hemen ardından kaleme alınmıştır. Şair, hayali olan valilik yahut vezirlik gibi bir idareciliğin gerçekleşmesini beklemekten yorulmuş, sabrı tükenmiş ve sonunda dayanamayıp bu kaside ile sitemini üstü örtülü bir dille ifade etmiştir. Bu kasidede Mütenebbî, Seyfûddeve'yi terk ederek Kâfûr'a yönelmenin pişmanlığını dile getirir. Kaside bir methiye olduğu için her ne kadar sitemkâr bir dil kullansa da yine Kâfûr'u över. Çünkü şair, kasidenin

¹³ Margaret Larkin, *Al-Mutanabbi Voice of the 'Abbasid Poetic Ideal* (Oxford: Oneworld Publications, 2008), 69.

¹⁴ Tâhâ Hüseyin, *Ma'â'l-Mutenebbî* (el-Memleketü'l-Müttehide: Muessesetu Hindâvî, 2017), 251.

¹⁵ Tâhâ Hüseyin, *Ma'â'l-Mutenebbî*, 252.

¹⁶ Régis Blachère, *Ebu't-Tayyib el-Mutenebbî: Dirâsetun fi't-târîhi'l-edebî*, çev. İbrâhîm el-Kılânî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1405/1985), 310.

¹⁷ Abdülvehhâb Azzâm, *Zikrâ Ebi't-Tayyib ba'de elf'âm* (el-Memleketü'l-Müttehide: Muessesetu Hindâvî, 2017), 131.

Kâfûr'a ulaşacağından emindir. Bu kasidenin hikâyesi başka bir görüşe göre kısaca şöyledir: Şair, Kâfûr hakkında, uzun süre şiirler yazarken birden susmuş ve sonra yeniden şiir söylemek zorunda kalmıştır. Çünkü Kâfûr, Şeybî el-Akîlî'yi Umman ve Belka'ya atamıştı. Şeybî, Kâfûr'a karşı isyan edip büyük bir orduyla Şam'a yürümüş ve şehre girmişti. Ancak o kaotik ortamda Şeybî ölü bulunmuş, ordusu da paniğe kapılarak dağılmıştı. Kimse onun ölüm sebebini bilememişti. Bu olayın haberleri Mısır'a ulaştığında, Kâfûr, Mütenebbî'den bu durumu şiirinde anmasını istemiştir. Buna karşılık şair, kasideyi söylemiştir.¹⁸ Kaside, Mütenebbî'nin Kâfûr'a söylediği yedinci şiiridir.¹⁹

Şairin bu kasidesinde, geçmişteki parlak günlere duyduğu özlem ve mevcut durum karşısındaki pişmanlık duygusu açıkça vurgulanmaktadır. Tâhâ Hüseyin'e göre bu kaside, şairin Kâfûr hakkında yazdığı en anlamlı şiirlerden biridir, çünkü şairin iç dünyasını hiçbir belirsizlik bırakmadan derinlemesine açığa çıkarmaktadır. Şair, Kâfûr'a doğrudan, Seyfûddevl'e'yi terk etmiş olmanın pişmanlığını dile getirirken, aynı zamanda Halep'ten kaçarken yaşadığı zorlukları da anlatır. Kâfûr'dan, açık bir şekilde ve dolaylı ifadelerle başvurmaksızın dileklerini yerine getirmesini talep eder. Ayrıca, ailesinden uzun bir süredir ayrı olduğunu, bu uzun ayrılığın ona büyük bir üzüntü ve acı verdiğini ifade ederek, onları yeniden görmek arzusunu dile getirir. Ancak, tüm bu duygularına rağmen, Kâfûr'a olan umutlarının onu bağlı tuttuğunu ve bu bağın, onun hayatta kalma mücadelesinin önemli bir parçası olduğunu belirtir.²⁰

Bu kaside ile ilgili kaynaklarda şöyle aktarılmaktadır. İbn Cinnî (ö. 392/1002), şiirde yer alan bir beyti işittiğinde çok beğenir ve bunun Seyfûddevl'e'den başkasına nasıl söyleyebildiğine şaşırır. Mütenebbî'nin cevabı çok derin bir hayal kırıklığını yansıtacak şekildedir:

Kendisini çok uyardım, ikaz ettim. Şöyle dedim ben ona:

أَخَا الْجُودِ أَعْطَى النَّاسَ مَا أَنْتَ مَالِكٌ وَلَا تَغْطِئُ النَّاسَ مَا أَنَا قَانِلٌ
هو الذي أعطاني لكافور بسوء تدبيره، وقلة تمييزه

Ey cömertlik timsal! İnsanlara sahip olduğun her şeyi ver;

Lakin benim söylediğim şeyleri verme sakın!

*O ise ne yaptı? İş bilmezliğinden, hatır saymazlığından dolayı beni Kâfûr'a verdi?*²¹

İbn Cinnî'nin aktardığı bu söz, şairin maruz kaldığını düşündüğü vefasızlık karşısındaki derin acısını net bir şekilde göstermektedir.

2. At Tasvirleri

Kasidenin Arap şiirinin klasikleşmiş geleneksel yapısını devam ettirme konusundaki titizliği at tasvirlerinde görülür. Zira Arap şiirinin klasik eserlerine bakıldığında, şairlerin kaside fasıllarından birini atlarına tahsis ettiği bilinen bir gerçektir. Günümüzde insanların lüks araçlarına bir şekilde atıfta bulunarak onunla bir sosyal imtiyaz kazanmaya çalışmalarına benzer

¹⁸ Berkûlî, *Şerhu Dîvânî'l-Mutenebbî* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1938), 1/33-34.

¹⁹ Nâsîf el-Yâzîcî, *el-Arafu't-tayyib fî şerhi dîvânî Ebi'-Tayyib* (Beyrut: Dâru'l-Erkam, ts.) 15.

²⁰ Tâhâ Hüseyin, *Ma'a'l-Mutenebbî*, 261.

²¹ Ebû'l-Abbâs İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, thk. İhsân Abbâs (Beyrut: Dâru Sâdir, 1900-1994), 1/122.

bir şekilde Arap şairleri de ihtişamlı atlarına şiirlerinde yer vermişler ve onun sıfatlarını abartılı bir dille betimleyerek kendi statülerini atları ile pekiştirmek istemişlerdir. Zira at, kadim Arap kültüründe öylesine müstesna bir öneme sahipti ki onlardan atlara tapanlar olduğu gibi at için kıran kırana birbirleri ile savaşanlar dahi olurdu.²² Diğer taraftan, gazel şiirinde sevgilinin fiziki ve ahlaki meziyetlerine dair tasvirler şairin edebi potansiyelini ortaya koymak için bir fırsat olduğu gibi aynı şekilde atlar da şairin tasvir gücünü gözler önüne sermesine zemin hazırlayan önemli bir figür olarak öne çıkar. At tasvirlerine son derece önem veren bir şair olarak Mütenebbî,²³ bu bağlamda atını şöyle över:

وَعَيْنِي إِلَى أُذُنِي أَغْرَ كَأَنَّهُ
مِنَ اللَّيْلِ بَاقٍ بَيْنَ عَيْنَيْهِ كَوَكْبٍ

Gözlerim atının kulaklarında; sanki o geceden kalma gözlerinin arasında da bir gezegen.²⁴

Yukarıdaki beyitte Mütenebbî, atının duysal hassasiyetine dikkat çekerken diğer taraftan da zımnî olarak kendi gözlem gücüne imada bulunur. Şöyle ki; şairin gözleri sürekli atının kulaklarındadır. Zira sahip olduğu at, çok uzaklardaki en küçük bir hareket ve en cılız bir sesi dahi algılayabilen güçlü bir sezgiyi haizdir.²⁵ Şairin atı, çevresinde olup bitenlere karşı öylesine dikkatli ve hassastır ki en önemsiz bir hareket yahut sesi algıladığında kulaklarını dikerek tepki gösterir. Çoğu kez insanlara atın faydasından bahsedildiğinde zihinlerine gelen ilk şey, onları bir yerden bir yere hızlıca nakletmesidir. Oysaki şair, atının bu duyarlılığını zikrederek onun bambaşka bir yönüne dikkat çeker. Düşmanlardan sakınıp onların tehlikelerinden korunabilmek için atlar, günümüzün modern radar sistemleri gibi bir işlev görür. Bundan dolayı şair, atının duysal keskinliğine öylesine güvenir ki gözleri sürekli onun kulaklarındadır. Şair atının bu az bilinen hünerine dikkat çektiikten sonra onun fiziki tasvirine de teşbih sanatı eşliğinde yer verir. At, *كَأَنَّهُ مِنَ اللَّيْلِ بَاقٍ* yani sanki geceden kalmış gibidir. Arap kültüründe atlar içerisinde en ihtişamlı olanları vücudunun tamamı simsiyah olup alınının tam ortasında bembeyaz bir doruluk olanlarıdır. İşte şair, tam yerinde bir teşbih ile bu özellikteki atını tasvir etmek ister. Gecenin zifiri, simsiyah karanlığı geçmiş ve gündüz olmuştur. Ama bu at, sanki gece karanlığının boyası üzerine sinmiş ve kapkara bir şekilde geceden bir iz olarak gündüze intikal etmiştir. Gece gitmiş at baki kalmıştır. Şair simsiyah atını geceye benzetmekle yetinmez, teşbihine bir katman daha ilave etmek ister. Gece olduğunda gökyüzünde nasıl bir gezegen parlaklığıyla göz doldurur ve dikkat çekerse, simsiyah bir karaltı gibi olan atının da tam alınının ortasında öyle bir beyazlık bulunur. Ebû Mansûr es-Seâlibî'nin (ö. 429/1038) şerhine göre at, sanki geceden bir parça gibiydi, yüzündeki kılık (alın, seher lekesi) ise gökte parlayan bir yıldız gibiydi. Gözü ise kulağına yönelmişti; çünkü saklanmaktaydı ve bir şey görmüyordu. Bu yüzden atının kulaklarına bakıyordu. Eğer kulaklarının hareketinden bir tedirginlik (sezgi, ürperti) sezerse, ona göre tavır

²² Konu hakkında ayrıntı için bk. Nureddin Ceviz, "Mu'allaka Şairlerinin Şiirlerinde At Tasviri", *Ekev Akademi Dergisi* 3/1 (2001), 265-275.

²³ Meryem Sâ'id Vâkıfî, "el-Haylu ve'l-feras fî dîvânî'l-Mutenebbî", *et-Turâsu'l-Edebî* 6 (2010), 112-126.

²⁴ Ebû't-Tayyib Ahmed b. el-Hüseyn el-Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mutenebbî* (Beyrut: Dâru Beyrût, 1403/1983), 467. Araştırma konusu olan kaside şairin divanında 466-470 sayfaları arasındadır. Bu yüzden kasideden yapılan her alıntıya ayrıca atıfta bulunmaya ihtiyaç görülmemiştir.

²⁵ Muhammed b. Hamd İbn Furra el-Burîcerdî, *el-Feth 'ala Ebi'l-Feth*, thk. Abdülkerîm ed-Duceylî (Bağdat: Dâru's-Şuûnî's-Sekâfeti'l-Âmme, 1987), 67.

alıyor, kendine çeki düzen veriyordu. Zira atın kulağı, adeta onun gözü gibidir. Araplar şöyle der: 'Vahşi hayvanın kulağı, gözünden daha doğru haber verir.'²⁶

3. Hikmet

Geçtiğimiz yüzyılın Arap edebiyatçıları arasında adı geçen Şefik Cebrî (1897-1980), Mütenebbî üzerine kaleme aldığı bir eserinde şair hakkında önemli bir tespitte bulunur. Ona göre Mütenebbî, Arap edebiyat tarihinde ölümsüzlüğe kavuşmuşsa bu, onun hikmet şiirlerinden dolayıdır. Cebrî, bunu eserinin birden fazla yerinde vurgulamıştır.²⁷ Mütenebbî'nin hayatına dair bilgi veren biyografik kaynaklar, şiir eleştirisi eserleri ve belagat eksenli metinler Cebrî'nin tespitini haklı çıkaracak nitelikte şaire ait hikmet beyitleriyle doludur. Şairin ahlak, insan ve hayata dair gözlemlerini özlü, etkileyici bir dille nazma dökmekteki ustalığı hemen hiçbir edebiyat eleştirmeni ve tarihçisinin ihtilaf etmediği bir husustur. Şairin hemen hemen her kasidesinde birkaç beyit de olsa özlü sözleriyle toplumun derinliklerinde hüküm süren sosyal yasalara işaret ettiği görülür. Hikmeti estetik bir söyleme dönüştürme kabiliyeti, Arap şiirinin en önemli isimlerinden biri olan Mütenebbî'nin edebi üslubunda somut bir karşılık bulmuştur.²⁸

Mütenebbî, bu kasidesinde atlardan bahsederken sözünü bir hikmet beyti ile taçlandırmak ister. Aşağıdaki beytinde hem şairin kendi çağındaki insanlar hem de genel olarak insan karakteri üzerine derin bir deneyimini aktaran ifadeler daha doğrusu bir sistemi yer almaktadır:

وَمَا الْخَيْلُ إِلَّا كَالصَّنْدِيقِ قَلِيلَةٌ وَإِنْ كَثُرَتْ فِي عَيْنٍ مَنْ لَا يُجَرَّبُ
إِذَا لَمْ تُشَاهِدْ غَيْرَ حَسَنِ شَبَابِهَا وَأَعْضَائِهَا فَالْحُسْنُ عَنْكَ مُغَيَّبُ

At, tecrübe sahibi olmamış kimselerin gözünde çok olsa da dost gibidir; azdır.

Eğer uzuvlarının ve şeklinin dışındaki güzelliklere bakmazsan, o güzelliği göremezsin.

Şairin bu beyti, ilk bakışta bir at övgüsü gibi görünse de derinlemesine incelendiğinde insan ve toplum ilişkilerine dair daha kapsamlı bir mesaj içerir. Şöyle ki; belirli bir alanda uzun yıllar tecrübe edinmiş kişiler, söz konusu alanla ilgili ayrıntıları fark etme ve değerlendirme hususunda mutlaka daha yetkindir. Bu farkındalık düzeyi, deneyimsiz bireylerin gözünden kaçabilecek incelikleri ayırt etme kapasitesiyle kendisini gösterir. Bu durumun en belirgin örneklerinden biri gurmelerdir. Bir gıda uzmanı, sıradan bir damak tadının ayırt edemeyeceği küçük tat farklılıklarını tespit edebilir. Benzer şekilde, insanlar arası ilişkilerde de belli bir sosyal tecrübe düzeyine ulaşmış kişiler, bireyler arasındaki ahlaki farkları daha rahat görebilir. Şair, ilgili beyitte düşüncesini sembolik olarak *at* figürü üzerinden inşa eder. Önceki beyitlerde sunduğu tasvir, yüzeyde yalnızca bineğine yönelik bir övgü izlenimi uyandırsa da bu övgü daha derin bir anlam katmanına sahiptir. Nitelikler üzerinden yapılan bu betimleme, hem şairin kendine dönük bir öz değişimi hem de topluma yönelik eleştirel bir bakış açısı içerir. Zira konunun uzmanı olmayan kimseler, söz konusu varlıklar arasındaki farkı yüzeysel özelliklere indirgerken, tecrübeye ve sezgiye dayalı bir bilgiye sahip olanlar için her biri, özgün yapısıyla ayrı bir değer ifade eder. Bu bağlamda 'nitelikli olan', nadir bulunur ve değeri ancak ehil kişilerce

²⁶ Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâîl es-Seâlibî, *Yetîmetü'd-dehr fi mehâsini ehli'l-'aşr*, thk. Mufid Muhammed Kumîha (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1403/1983), 1/270.

²⁷ Şefik Cebrî, *el-Mütenebbî mâli'ü'd-dünyâ ve şâgîlû'n-nâs* (Dimeşk: Mektebetu's-Şeraf, 1930), 209.

²⁸ Ahmed eş-Şâyib, *el-Uslûb* (Mısır: Mektebetu'n-Nahdati'l-Misriyye, 2003), 161.

takdir edilebilir. Dolayısıyla şairin amacı, yalnızca zahiri bir övgü sunmak değil; aynı zamanda seçkin olanın kıymetinin, yalnızca liyakat sahibi bireylerce anlaşılabilceğini vurgulamaktır. O, bunun üzerinden kendisine yönelik bir övgüde bulunurken aynı zamanda içinde yaşadığı toplumdaki samimiysiz dostlukları ve yapmacık arkadaşlıkları eleştiriye tâbi tutar. İnsanlar arasında, görünüşte benzer özellikler taşıyan sayısız birey vardır; fakat hakiki insan olma vasfına erişmiş kimseler oldukça azdır. Bu nedenle şair, hem fahr (övünme) hem de sitemi aynı beyitte bir araya getirerek, derin bir toplumsal tenkitte bulunur: "İnsanlar arasında gerçek dost azdır ve ben de o nadir fitratlardan biriyim. Beyitte ما ve لا (nefy ve istisnâ) kelimeleriyle oluşturulmuş bir *kasr* üslubu da vardır. *Kasr* üslubu belagat ilminde bir manayı başka bir manaya özgü kılmak, hapsetmek maksadıyla kullanıldığı bilinen dilsel bir kullanımdır.²⁹ Şair burada hakiki dost gibi gerçek anlamda kaliteli atların da az olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca *Meânî* ilmi açısından bakılacak olursa hem الخيل hem de الصديق kelimeleri *marife* olarak kullanılmıştır. *Marife* olarak getirilmeleri gerçek anlamda her yönüyle kaliteli at ve dost niteliklerine sahip olanların azlığını nazara vermektedir. Zira nahiv ilmine göre mübtedânın sahip olduğu özelliklerden biri olan marifelik belagat açısından, mütekellimin zihnindeki ekstra bir manaya delalet eden bir anlam taşır. Şiirin genel anlam dünyası içinde bakıldığında şairin beyitte atların da gerçek dostlar gibi sayısının çok olduğu düşünülse de sadık olanlarının sayısının azlığından bahsettiği görülmektedir. İkinci beyitte الحبيب mübteda مغيب haberdir. عنك câr *mecruru* haberin önüne geçirilmiştir. Bununla verilmek istenen mesaj, dış güzelliğe odaklanan kişinin anlayışından gerçek güzelliğin uzaklaşacağı ancak gerçekten yok olmayacağıdır.

Daha önce temas edildiği gibi şairin bu kasidesinin arka planında yatan duygu, güçlü bir şekilde kendini hissettiren bunalmışlık ve biraz da bıkkınlıktır. Güçlü, cesur, karizmatik ve en önemlisi de saf bir Arap lider olarak şairin beklentisini fazlasıyla karşılayan Seyfûddevl'e sonra karşısına çıkan Kâfûr, yaklaşık bir yıl sonra şair için hayal kırıklığına dönüşmeye başlamıştır. Mütenebbî ve Kâfûr'un hayat maceralarına değinen biyografik kaynakların hemen hiç birisi şairin valilik yahut vezirlik gibi beklenti içinde olduğuna temas etmeden geçmez.³⁰ Tâha Hüseyin şairin bu beklentisini şöyle dile getirir:

Sen de bilirsin ki Mütenebbî, yönetime (hükümrânlığa) hevesli olarak yetiştirdi; ona göz dikmiş, onun uğruna mücadele etmişti. Bu uğurda her türlü eziyete katlandı, nice çeşit acılar tattı. İşte bu vaatler ona, yönetimin artık ona yakın olduğunu hayal ettirdi. Sanki hükümrânlık ona doğru gelmekte, ona doğru büyük adımlarla ilerlemektedir. Öyleyse neden o da kendisine doğru gelen bu idareciliğe doğru yürümesin, neden o da bu sultana doğru aynı büyük adımları atmasın? Mısırlılar ona, bir vilayette ya da bir bölgede yönetimi üstleneceği sözünü verdiler. Bu durumda, Seyfûddevl'e'nin yanında elde etmeye çalıştığı o konumun da ötesine yükselecekti. Kâfûr'un yanında, Seyfûddevl'e zamanında olduğu gibi sadece ücretli bir şair olmayacaktı; bilakis, valilerden biri ve emirlerden biri olacaktı. Hem şiirin emiri olacak hem de yönetimin. Artık atlar, geceler, çöller, kılıç, mızrak, kâğıt ve kalem onun adına şahitlik edecekti. Öyleyse neden, artık ümidini kestiği ve kendisinden

²⁹ Seyyid Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa* (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1999), 165.

³⁰ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 1/122; Ebû Muhammed Abdullâh et-Tayyib b. Abdillâh b. Ahmed Bâ Mahreme, *Kılâdetü'n-nahr fi vefeyâtü'l-a'yânî'd-dehr* (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1428/2008), 3/155; Ebû Muhammed (Ebû'l-Abbâs) Takiyyüddîn, el-Makrîzî, *el-Mukaffâ'l-kebîr (et-Târîhu'l-mukaffâ, el-Mukaffâ fi terâcimi ehli Mısır ve'l-vâridine ileyhâ)*, thk. Muhammed Ya'lâvî (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1427/2006), 1/228; (8 Cilt) Hayrüddîn b. Mahmûd ez-Ziriklî, *el-A'lâm* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâ'în, 2002), 1/115.

uzaklaştığını sandığı bu hayalin gerçekleşmeye bu kadar yaklaştığı bir anda ona doğru dörtnele koşmasın?³¹

İnsan psikolojisini epey yıpratın bu türden bir mevki beklentisi belli ki şairi hayli yormuştur. Beklemekten yorulan ve aradığını bulamayan şair, yaşadıklarını bireysel bir tecrübenin ötesine, yani evrensel bir beşeri gerçeğe hikmet formunda şöyle taşır:

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الَّذِي الدُّنْيَا مُنَاحٌ لِرَاكِبٍ فَكُلُّ بَعِيدٍ فِيهَا مُعَدَّبٌ

Allah kahretsin bu dünyayı! O sadece bir yolcunun konakladığı bir duraktır.

Bu dünyada büyük kaygılar taşıyan, büyük hedefler peşinde koşan herkes ızdırap içindedir.

Bu beyitte şair, belirli bir hedefe kilitlenmiş dava ruhuna sahip gayretli insanların manen sıkıntılara düşer olduğunu anlatmak ister. Aslında bu beyitle Mütenebbî, kendi yaşadığı halet-i ruhiye üzerinden bir hayat dersi vermek ister. Yol üzerinde kurulmuş gelip geçici bir konağı andıran dünya hayatında büyük hedefler peşinde koşanların çektiği sıkıntıya dikkat çeker.

Şairin hikmet beyitlerini methiye kasidesi içinde bağlama uygun bir şekilde serpiştirdiği görülmektedir. Örneğin aşağıdaki beyitte hem ahlaka dair bir tespit hem de Kâfûr'un övgüsü söz konusudur. Hatta beyitten şairin kendisine yönelik bir iftihar da anlaşılabilir:

وَأَظْلَمُ أَهْلِ الظُّلَمِ مَنْ بَاتَ حَاسِدًا لِمَنْ بَاتَ فِي نَعْمَائِهِ يَتَقَلَّبُ

Zulmedenlerin en zalimi, gecesini kıskanarak geçiren kişidir;

Çünkü o, nimetler içinde rahatça uyuyan birini kıskanarak uyur.

Kasidenin bağlamından bağımsız olarak beyte bakıldığında anlam haset duygusunun insanda bıraktığı o kahredici acıya işaret eder. Şöyle ki; maddi manevi herhangi bir meziyeti bulunan birini kıskanan, yaşadığı haset duygusundan dolayı kendi nefsinin öylesine elem içinde bırakır ki adeta kendi nefsinin zulmeder. Hatta kendi nefsinin ettiği bu tazip o denli acı vericidir ki yeryüzünde bundan daha büyük bir işkenceyi kişi düşmanına dahi yapamaz. İşte haset, her şeyden önce bireyin bizatihi kendi huzur ve selamet-i kalbine kasteden böyle tuhaf bir öz zulümdür. Kıskanılan kişinin nimetler içerisinde adeta yüzüyor oluşu kıskananın ızdırap içinde kıvrınmasına neden olur. Bundan dolayı haset etmek hasetçinin kendine ne büyük bir zulümdür. Kendi içinde ahlaka dair değerli bir tespiti içeren beyit aynı zamanda kasidenin bağlamı içinde Kâfûr için dolaylı bir övgüdür. Zira övülen kişinin kıskanılacak kadar maddi manevi büyük meziyetlere sahip olduğuna imada bulunur. Neticede kıskanılmak aslında bir iltifattır. Diğer taraftan şair kendisini kıskanan hasımlarını hedef alarak hem onları hicvediyor hem de kendi şairliğini yüceltiyor da olabilir. Kâfûr'un himayesinde büyük bir itibar görüp, müthiş bir servete sahip olduğunu, dolayısıyla kendisini çekemeyenlerin bundan dolayı nice manevi ıstıraplara düşer olduğunu kastetme ihtimali de vardır.

4. Savaş Tasvirleri

Arap edebiyat tarihçilerinin görüşüne göre Mütenebbî'yi ölümsüzleştiren unsurlardan birisi de onun savaş sahnelerini şiirine taşımadaki ustalığıdır. Şefik Cebrî'ye göre edebiyat bir

³¹ Tâhâ Huseyin, *Ma'a'l-Mutenebbî*, 242.

toplumun aynası ise Mütenebbî şiirleri de savaşların aynasıdır.³² Ona göre Mütenebbî, özellikle savaş ve çarpışma sahnelerini betimlemede benzersiz bir kudrete sahiptir. Onun bu alandaki başarısı, sadece geçmişte söylenmiş sözleri tekrar etmekten ibaret değildir. Şiiri, öylesine birbirine uyumlu ve iç içe geçmiş ifadelerle örülmüştür ki, dili savaş meydanını tasvir ederken âdeta bir kılıç gibi keskinleşir. Onun dizelerinde dinleyenin gözünde, düşmanın kılıç ve silahlarla kuşatıldığı canlı bir sahne belirir. Mütenebbî'nin kullandığı dilde öyle bir incelik ve kudret vardır ki, sanki savaşları sadece kelimeleriyle neticeye ulaştırabilecek bir güce sahiptir. Şairin dehâsı en çok bu sahnelerde kendini gösterir; şiirindeki belki de en parlak yön budur. Savaş tasvirlerinde ortaya koyduğu ruh ve kuvvet o derece etkileyicidir ki, bu alanda onunla boy ölçüşmek neredeyse imkânsızdır. Bu tarz betimlemeler, sadece bir olay anlatımı değil; hareketin, dehşetin, heyecanın ve insanî duyguların şiirsel bir surette vücut bulmasıdır. Mütenebbî, savaşın coşku, ateş ve dehşetini çok canlı bir dille aktarır. Okuyucu kendini o hengâmenin tam ortasında bulur. İşte bu yönüyle Mütenebbî, savaş şiirinde lafzı ve manayı öyle ustaca birleştirir ki, ortaya çıkan eser, sadece bir şiir değil; adeta bir savaş meydanının canlı bir sahnesidir. Bu sahada sergilediği edebî kudret, onu kendi çağının ve sonrasının en parlak şairlerinden biri yapar.³³ Şairin bu özelliğini yansıtan beyitlerden biri de şöyledir:

إِذَا ضَرَبْتَ فِي الْحَرْبِ بِالسَّيْفِ كُفَّهُ تَبَيَّنَتْ أَنَّ السَّيْفَ بِالْكَفِّ يَضْرِبُ

Savaşta eli, kılıçla vurduğunda,

Görürsün ki kılıç eliyle vurur.

Şairin burada epey abartılı bir üslupla kastettiği husus Kâfûr'un savaşdaki gücüdür. Övdüğü kişi öylesine amansız bir güce sahiptir ki çatışma anında düşmanları paramparça eden kılıcı değil, adeta elidir. Burada bir nevi teşbih-i mahlûb denilen ters bir benzetme bulunur. Güç bakımından bileği, kılıç gibi demek yerine elinde tuttuğu ve acımasız darbelerle düşman üzerine indirdiği kılıç eli gibi güçlüdür demek suretiyle mübalağa sanatına başvurur.

5. Teşbih ve İstiare

Mütenebbî'nin edebî kudretinin en belirgin tezahürlerinden biri, teşbih ve istiare gibi beyân ilminin temel unsurlarında gösterdiği üstünlükte görülür. Arap belagatinde beyân ilmi dendiğinde ilk akla gelen teknik teşbihtir. Bir teşbihin estetik açıdan güçlü sayılabilmesi ise iki temel ilkeye dayanır: Bunlardan ilki, lafızların birbiriyle uyumlu biçimde tertip edilmesidir; diğeri ise, herkesin fark edemeyeceği derecede ince bir benzerliğin, sanatkârane bir bakışla keşfedilip ifade edilmesidir.³⁴ Bu seviyede bir edebî sezgi, kelimeler ve anlamlar arasında sıra dışı bağlar kurabilme yetisiyle beslenir. Bu anlam ilişkilerinin daha ileri bir düzeye taşındığı sanat ise istiaredir. En yalın ifadesiyle istiare; 'bir varlığa, onun yerini alabilecek başka bir varlığın adını vermek' olarak tanımlanmıştır.³⁵ Başlangıçta oldukça kısa ve öz biçimde formüle edilen bu tanım, zamanla klasik belagatçılar tarafından detaylandırılmıştır. Bu çerçevede, bir kelimenin lugavî (sözlük) anlamı belli bir varlığa ait olduğu hâlde, söz konusu kelimenin bu

³² Şefik Cebri, *el-Mutenebbî mâli'ü'd-dünyâ ve şâgîlü'n-nâs*, 195.

³³ Şefik Cebri, *el-Mutenebbî mâli'ü'd-dünyâ ve şâgîlü'n-nâs*, 190.

³⁴ Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâga* (Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, ts.), 284.

³⁵ Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn* (Beyrut: Dâru ve Mektebetu'l-hilâl, 1423), 1/142.

anlamı dışında, bağlamanın imkânları içinde başka bir anlamda kullanılmasına istiare, yani mecazî ödünç alma denir.³⁶ İstiarede temel olan, gerçek anlam ile mecazî anlam arasında kurulmuş bir benzerlik zeminidir. Bu benzerliğe dayanarak, teşbihin iki unsurundan biri (benzeyen ya da benzetilen) hafzedilir ve anlamın gerçek düzlemde anlaşılmasına engel olacak karineler devreye girer.³⁷ Bu sanatta esas olan, benzerlik kurulan unsurların hem anlamca hem de hissî düzeyde uyum içerisinde seçilmesidir. Böylece istiare, bir söz sanatından öte, bağlama uygun düşen derinlikli bir anlam aktarımı aracına dönüşür.³⁸

Aşağıdaki beyitte şair Kâfûr el-İhşîdî'nin devlet idaresindeki yeteneğini anlatırken devlet denilen aygıtı süt emen bir bebeğe dolaylı yoldan benzeterek şöyle der:

وَأَنْتَ الَّذِي رَبَّيْتَ ذَا الْمَلِكِ مُرَضِعًا وَلَيْسَ لَهُ أُمٌّ سِوَاكَ وَلَا أَبٌ

Bu devleti emzirerek terbiye eden sensin, onun senden başka ne babası var ve ne de anası.

Bu beyitte şairin samimiyetini bilemeyiz; fakat tarihi açıdan Kâfûr, İhşîdîler Devleti için tam bir anne yahut baba konumunda olmuştur. Tarih sahnesinde otuz dört yıl varlık gösteren İhşîdîler'in ancak son iki yılında resmen hükümdar unvanını taşıyan Kâfûr, henüz on dört yaşındayken saraya köle olarak alınmasına rağmen, hayatının kalan kısmında hanedan mensuplarını gölgede bırakacak ölçüde askerî dehâsı, siyasî mahareti ve imar faaliyetlerindeki dirayetiyle devletin gerçek kurucu gücü ve sürdürücü iradesi olmuştur.³⁹ Bu bakımdan Mütenebbî'nin Kâfûr hakkındaki "sütanne" teşbihi ve devletin Kâfûr olmadan anne babasız garip bir çocuğa istiare yoluyla benzetilmesi, şiirsel bir mübalağadan ziyade, dönemin siyasî gerçekliğine işaret eden ve hükmünü vakıanın ta kendisinden alan yerinde bir tespittir denilebilir. Ayrıca ikinci beyitte *سوى* ve *ليس* (nefy ve istisnâ) kelimeleriyle oluşturulan kasr üslubuyla İhşîdîler devletinin Kâfûr'dan başka bir sahip çıkarı ve koruyup gözeteni olmadığını da göstermek istemektedir. *أنت* zamirinin takdim edilmesi, *müsned-i ileyhin* te'kid edilmesi anlamına gelmektedir. Şair, burada Kâfûr'u oturduğu saltanat makamının yegâne sahibi gördüğünü ortaya koymaktadır. Şairin övdüğü devlet adamının özellikle bir süt çocuğu için anne ve babasının durumu neyse devlet için de aynı durumda olduğunu ifade etmesi *memdûha* verdiği payeyi şiirsel bir dille mübalağalı ifadesidir.

Aşağıdaki beyitte ise şair, teşbihin gerçekten de olağan üstü güzelliğini yansıtan bir örneğini şu şekilde gözler önüne serer:

وَكُنْتُ لَهُ لَيْثَ الْعَرَبِ لِشَيْلِهِ وَمَا لَكَ إِلَّا الْهِنْدَوَانِيُّ مَخْبُطٌ

Sen, yavrusuna aslanlar yurdunda kol kanat geren bir aslandın,

Ve senin Hind kılıcı gibi keskin pençenden başka bir silahın yoktu.

Bir önceki beyitte şair övgüsünü istiare yoluyla söylemine dökmüştü. Burada ise teşbih sanatını kullanarak Kâfûr'u bir aslana benzetir. Bir önceki beyitte İhşîdîler devleti için sütannesini mesabesinde kabul edilen Kâfûr, burada yavru bir aslanın annesine benzetilir. İkinci mısradaki

³⁶ Ebû Bekr Abdülkâhîr b. Abdîrrahmân b. Muhammed el-Cürcânî, *Esrâru'l-belâga*, thk. Mahmûd Şâkir (Kahire: Matba'atu'l-Medenî, ts.), 30.

³⁷ Abdülazîz 'Atîk, *İlmu'l-beyân* (Beyrut: Dâr'u'n-Nahda, 1405/1982), 175.

³⁸ Ahmed Yûsuf, *Cemâliyyâtü'l-mufradeti'l-Kur'âniyye* (Dimaşk: Dâr'ul-Mektebî, 1419/1999), 119.

³⁹ Ahmet Ağırakça, "Kâfûr, Ebû'l-Misk", *Türkiye Diyanet Vaksı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), EK-2/ 1-2.

aslan teşbihine göndermede bulunarak bu kez benzetme vecihleri birden fazla açılardan ele alınır ve teşbihin temsili olma yönü öne çıkar.⁴⁰ Kâfûr'un kılıcı bu anne aslanın pençesine benzetilir. O halde beyitteki teşbih, *müşebbeh* ve *müşebbehun bih* açısından ayrıntılı bir şekilde şöyle kurgulanmıştır: Kâfûr'u, yavrusunu koruyan güçlü bir aslana benzeten şair, bu teşbihle hem onun hamiliğini hem de kudretini vurgular. Özellikle "ليث العرين" ifadesiyle verilen benzetme, Kâfûr'un kendi tabiiyetindeki hükümdar için bir tür siper, bir tür koruyucu figür olduğunu ortaya koyar. Bu yönüyle yapılan teşbih, klasik anlamda müşebbeh (Kâfûr) ile müşebbehun bih (aslan) arasında bir benzerlik ilişkisi kurar ve bu ilişki himaye, cesaret ve güç gibi vasıflara dayandırılır. Teşbih edatı ve benzetme yönü beyitte yer almadığı için söz konusu sanat, belîğ teşbih formundadır. İkinci mısradaki ise teşbih daha da detaylandırılır: Bu kez Kâfûr'un kılıcı, aslanın pençesiyle özdeşleştirilir. Burada da müşebbeh Kâfûr'un silahı, müşebbehun bih ise yırtıcı bir aslanın pençesidir. Teşbih-i belîğ burada da devam etmektedir; çünkü "pençe" doğrudan kullanılmış, benzetme edatı veya yönü ayrıca belirtilmemiştir. Böylece Mütenebbî, Kâfûr'un sadece siyasal anlamda değil, askerî kudret açısından da haiz olduğu kuvveti dikkat çekici bir söyleyişle ortaya koyar. Beyitteki anlam yoğunluğu, teşbihin derinlemesine işlenmesiyle güç kazanmış; şairin belagat sahasındaki yetkinliğini bir kez daha göstermiştir.

6. Fahr/İftihâr

Arap şiirinde köklü ve sistematik bir söylem biçimi olarak karşımıza çıkan fahr, şairin kendisini övmesidir.⁴¹ Bu övgü, methiyeye, eksikliği fark edilmez ama varlığıyla metni kemâle erdiren bir ahenk dokunuşu gibi serpildiğinde fahr/iftihâr, methiyeyi anlamca zenginleştirir, estetik açıdan derinleştirir ve söylemi daha da zarif bir hâle getirir. Şair, methiyede bulunurken kendisini de överek muhatabına şu mesajı vermiş olur: Sen öyle büyük bir şahsiyete sahipsindir ki, seni ancak benim gibi bir şair övebilir. Böylece şair hem övdüğü kişinin duygularını kabartır hem de bu vesileyle kendi meziyetlerini araya sıkıştırır. Dolayısıyla methiye içindeki fahr beyitleri, günümüz tabiriyle kaside içinde ürün yerleştirmek gibi bir durumu anımsatmış olur.

Mütenebbî'nin hemen tüm methiyelerinde görülen fahr beyitleri araştırma konumuz olan bu kasidesinde de görülmektedir. Şair aşağıdaki dört beyit ile methiye/fahr kombinini ustaca bir araya getirmiştir:

كَأَنِّي بِمَدْحِ قَبْلِ مَدْحِكَ مُذْنِبٌ	وَتَعَذَّلَنِي فِيكَ الْغَوَافِي وَهَمَّتِي
أَفْتَشُّ عَنْ هَذَا الْكَلَامِ وَيُنْهَبُ	وَلَكِنَّهُ طَالَ الطَّرِيقُ وَلَمْ أَزَلْ
وَعَرَبٌ حَتَّى لَا يَسْنَ لِلْغَرْبِ مَغْرَبٌ	فَسَرَّقَ حَتَّى لَا يَسْنَ لِلشَّرْقِ مَشْرِقٌ
جِدَارٌ مُعَلًى أَوْ خِبَاءٌ مُطَنَّبٌ	إِذَا قُلْتُهُ لَمْ يَمْتَنِعْ مِنْ وَصُولِهِ

Şiirim ve gayretim senden dolayı beni kınıyor;

Sanki senin methinden önce başkalarını övmekle günah işlemişim.

Lakin ne yapayım; yol uzadı ve benim bu sözlerim için izim sürüldü, talan edilmek istendi.

⁴⁰ Ayrıntı için bk. Müfide Ağurkan – İsa Güceyüz, "Teşbih-i Temsîlî Bağlamında İmruülkays'ın Şiirlerinde Anlam ve Estetik", *Van İlahiyat Dergisi* 12/21 (2024), 184. (180-199)

⁴¹ İbn Reşîk, *el-ʿUmde*, 2/143.

Sözlerim daha Doğusu olmayan bir Doğuya kadar gitti, daha Batısı olmayan bir Batıya kadar uzandı.

Ben bir şiir söylediğimde onun ulaşmasına ne bir duvar ne de bir çadır buna mani olabilir.

Türkçeye çevrildiğinde etki ve heybetini büyük ölçüde kaybeden bu dört beyitte şair, kendi övgüsü üzerinden Kâfûr'un duygularını okşamaktadır. Şöyle ki; şairin teşhis sanatıyla kişileştirdiği şiirleri ve gayreti Mütenebbî'ye çok kırgındır. Kâfûr gibi biri dururken ondan önce güzel sözlerin nazma dökülüp başkalarının yüzlerine söylenmesi şiire karşı yapılmış bir haksızlıktır. Güzel bir gerdanlık ancak bir güzelin boynunda güzel durduğu gibi kusursuz bir şiir de ancak Kâfûr gibi yüce bir şahsiyete malik birine söylendiğinde kemalini bulur. Mütenebbî, bir sonraki beyitte hatası için gayet zarif ve estetik bir mazeret öne sürer: Kâfûr'a varıncaya kadar yol o kadar uzaktı ki şair ondan dolayı böyle geç kaldı. Ona ulaşınca kadar hep başkaları onun izini sürdü, şiirini talan etmeye çalıştı. Böylesine bir anlatımda uzun yolculuk hali ve zahmetlerine dair bir imgeleme söz konusudur. Sanki şair, Kâfûr'a ulaşmak için çetin ve zorlu bir çöl yolculuğuna çıkmıştır. Atıyla hızlıca uzun yolları geride bırakırken onun şiiri heybesinde baha biçilmez bir hazine misalidir. Yollarda eşkıyalar yolculara saldırıp mallarını talan etmeye çalışır. Aynı onun gibi, şairin hazine değerinde olan eşsiz şiirlerine mazhar olmak için Kâfûr öncesi niceleri, eşkıyalar gibi Mütenebbî'nin izini sürmüşler, onun hazinesi olan şiirlerine zorla girmeye çalışmışlardır. Dolayısıyla şairin önceki methiye şiirleri o övgüleri hiç de hak etmeyen zorba kişiler tarafından yapılan bir talanın ürünüdür. Şiirlerinin kalitesi öylesine erişilmez bir üne kavuşmuştur ki bu şöhretin yayılmasını tüm Doğuya yahut Batıya nam saldı şeklinde ifade etmek de kifayetsizdir. Doğusu olmayan bir Doğı, Batısı olmayan bir Batı ifadesi şanın yayıldığı coğrafi konumun genişliğini kasteden bir mübalağadır. Son beyitte ise şair kinaye tarikiyle şehir ve taşrayı kasteder. Yani onun bir şair olarak şöhreti, bedevilere de şehirliyle de uzanmıştır.

Sonuç olarak kaside, şairin kendi övgüsüyle hitama eriyormuş gibi görünür. Ancak Mütenebbî'nin kendini gayet abartılı bir şekilde övüyor olması, kasidenin ana teması olan Kâfûr methini gölgelemek yahut zayıflatmak değil, bilakis övgüyü farklı bir açıdan teyit etmek ve başka bir cepheden güçlendirmek amacına yönelik olduğu söylenebilir.

7. Sitem ve İğneleme

Yukarıda kısaca değindiğimiz gibi Mütenebbî'nin hayalindeki kariyer basamaklarının en son ulaştığı nokta kesinlikle şairlik değildi. Evet, büyük bir şairdi; lakin bununla yetinecek kadar da mütevazı olmak istemiyordu. Modern dönem edebiyat eleştirmenlerinden biri olan Mahmûd el-Bişbîşî'nin de fark ettiği gibi bir şairin dilini ama bir kralın da kalbini taşıyordu.⁴² Kaynakların aktardığına göre Seyfûddevlî'den de Kâfûr'dan da beklediği, kendisine en azından valilik gibi bir makamın verilmesiydi. Ancak bu hiç olmadı. Henüz çok genç yaşlarında iken arkasına bedevileri takarak giriştiği isyan hareketleri ve bunun sonucunda yaklaşık 2 yıl hapiste kalması şairin bir nevi siciline işlemiş bir sabıka kaydı idi. Daha sonraki yıllarda her ne kadar bir şair olarak el üstünde tutulsa da onun yine bir başkaldırı hareketine karışma ihtimali himayesinde bulunduğu kişilerin zihninde potansiyel bir tehdit olarak kaldı. Açıkçası Mütenebbî'nin beklentisine olumlu bir karşılık verilmemesini anlayışla karşılamak gerekir. Zira Suudi Arabistanlı vaiz ve Arap edebiyatçısı Sâlih Magâmsî'nin de işaret ettiği gibi şairken bile bu kadar dik başlı, rekabetçi ve

⁴² Mahmûd el-Bişbîşî, "Nazarâtun fi's-şî'r", *Mecelletu'r-Risâle* 408/42, 38-43.

hırçın olan birine valilik gibi bir görev tevdi edildiğinde işin nereye varacağını anlamak çok zor değil. Neticede şairin kendisi bir beytinde şöyle demektedir:

وَمَنْ يَجْعَلِ الضَّرَّ غَامَ بَارِئٍ لَصِيدِهِ تَصِيدُهُ الضَّرَّ غَامَ فِيمَا تَصِيدُ

Kim ki bir aslanı, avında doğan yaparsa; aslan, diğer avlarla birlikte onu da avlar.

Şair bu beyitte, atama yetkisi olan otorite sahiplerine, avcılık figürü üzerinden hayati öneme sahip bir tavsiyede bulunur. Arap kültüründe kadim bir adet olarak avcı, kendisine yardım etmek üzere bir doğan kuşu edinir. Özellikle tavşan avında doğan, hayvanı takip eder ve pençeleriyle avlayarak onu sahibine teslim eder; tabii ki kendi yemez. Eğer bir avcı, doğan yerine bir aslanı kendisine yardımcı olarak edinirse kendi sonunu hazırlamış olur. Zira aslan gibi bir hayvan hem avladığını kendi yer hem de döner, avcını parçalar. Şair bu istiâre-i temsiliyye üzerinden otorite sahiplerine şöyle seslenir: Öyle kişileri atayın ki size sadık kalıp hizmet etsin, kendine çalışıp ihanetle arkanızdan kuyunuzu kazmasın. Mağâmsî haklı olarak şöyle sorar: Böyle bir tavsiyede bulunan şaire hiç valilik, emirlik gibi bir görev tevdi edilir mi?⁴³

Mütenebbî'nin derinliklerinde gizli ama güçlü bir şekilde yatan siyasi beklentisi ve buna karşılık himayesinde bulunduğu liderlerin zihinlerinin bir köşesinde şaire karşı hep saklı duran tedirginlikleri şiirde sitem ve iğneleme suretinde makes bulmuştur. Şairin bu yönü Kâfûr şiirlerinde çok ama çok belirgindir. Sitem içerikli onlarca beytinde şair, bu hissini dile getirmiştir. Şu var ki Mütenebbî'nin söylediği şiirler neticede methiyedir ve şairin isteğinin yerine getirilmediğini şiire ve şaire yakışır bir incelikte söylemesi icap eder. Aşağıdaki beyitte bu inceliğin methiyenin hakkına yaraşır bir keyfiyette yapıp yapılmadığını açıkça görülmektedir:

أَبَا الْمِسْكِ هَلْ فِي الْكَأْسِ فَضْلٌ أَنَالُهُ فَأَيُّ أَغْنَى مِنْهُ حِينَ وَتَشْرَبُ

Ey Ebu'l-Misk! Kâsede benim de nasibim olacak bir ihsan var mı?

Zira ben, uzun süredir şarkı söylüyorum, sen de içip duruyorsun?

Bu tek beyitte şair, Kâfûr karşısında kendisinin düştüğü hali oldukça başarılı bir şekilde göstermektedir. Kendisinden valilik beklediği Kâfûr, Fustat'ta tahtında oturmuş, Suriye ve Mısır gibi geniş bir coğrafyaya hükmeden bir mülk sahibi olmanın tüm nimetlerinden yararlanan bir hâkimdir. Elinde kadeh bulunan bir melik şeklinde tasvir edilen Kâfûr'a şu soruyu sorar: O kadehin içinde benim için de bir yudum yok mu? Şairin burada kadehin içinden bir yudum ile kast ettiği devlet içinde idari bir görevdir. Mütenebbî, tahtında elinde kadehle oturan Kâfûr karşısında kendisini gönül eğlendirici değersiz bir şarkıcı olarak gösterir. Şair, saraylarda şarkı söyleyerek kralları eğlendiren basit, sıradan şarkıcılar gibi bir konuma düşürüldüğünden şikâyetçidir. Burada bir sitemin söz sanatları yardımıyla ustaca imlendiği açıktır. İ'râbü'l-Kur'ân ve Beyânuhu adlı çalışmasıyla tanına Suriyeli edebiyatçı Muhyiddîn Derviş (1908–1982), şairin buradaki başarısını takdir ederek beyti şu şekilde yorumlamıştır: Sana yönelik methiyem, içen birine şarkı söylemenin verdiği zevk gibi seni mest ediyor. Artık o kadehten bana da bir nasip vermenin zamanı gelmedi mi?⁴⁴

⁴³ Sâlih Mağâmsî, *el-Kutûfu'd-dâniye*, "Mektebetu Medraseti'l-Fukâhe", 5/35 (Erişim 14 Nisan 2025).

⁴⁴ Muhyiddîn Derviş, *İ'râbü'l-Kur'ân ve Beyânuhu* (Hums: Dâru'l-İrşâd, 1415), 1/248.

Beyitte هل soru edatı, istifham anlamında değil nazik bir rica ve istek anlamında kullanılmıştır. Şairin memduhuna yönelik bu üslubu herhangi bir isteğini doğrudan istemek yerine, daha incelikli ve nezaket dolu bir yaklaşım ortaya koyduğunu göstermektedir. Böyle bir üslup memduhun konumuna yakışır bir edebi kullanımdır. Ayrıca ona tüm sahip olduğu idari ve resmi isim ve sıfatlardan farklı olarak 'Eba'l-Misk' hitabıyla seslenmesi onunla kendi arasında hissettiği yakınlığı ve samimiyeti gösterme gayreti olarak yorumlanabilir. Zaten ben şarkı söylüyorum... sen içiyorsun ifadeleriyle kendisini Kâfur ile karşılaştırması bu samimiyet ve yakınlığa işaret etmektedir. Yine أَنَاله şeklinde muzari fiil kullanması temenni ettiği hususu ne kadar arzu ettiğini ortaya koymaktadır.

8. Me'ânî Açısından Tahlil

Mütenebbi'nin şiiri me'ânî ilminin konuları olan takdim-te'hir, hazf-zıkr, marifelik-nekrelik, kasr, fasıl-vasıl gibi yönlerden incelendiğinde şiirin genel manasına dair bazı ipuçlarının yakalanması mümkün olabilmektedir. Zira şairler gerek kelime seçimlerinde gerek kelimelerin ve cümlelerin nazmında şiirlerinin yazımına sebep olan duygu atmosferini yansıtmaktadırlar. Bu bakımdan söz konusu şiirin me'ânî ilmi açısından tahlilinin şairin satır aralarına serpiştirdiği tematik unsurların netleşmesine katkı sunacağını düşünmekteyiz.

أَغْلِبُ فِيكَ الشَّوْقَ وَالشَّوْقُ أَغْلَبُ وَأَعْجَبُ مِنْ ذَا الْهَجْرِ وَالْوَصْلُ أَعْجَبُ

Sana olan özlemimle mücadele ediyorum ancak özlemin galip geliyor.

Bu ayrılığa şaşıyorum; oysa kavuşmamız daha şaşırtıcı.

Şair burada Kâfur'a yönelik özlemiyle mücadele ettiğini ancak özlemin galip geldiğini ifade etmektedir. Şiirin genel tematik yapısına baktığımızda, Mütenebbi'nin Kâfur'a karşı duyduğu muhabbet ve saygı hissinin ağır bastığını görebiliriz. Bunu gösteren hususlardan biri daha ilk beyitte yer alan takdimdir. Zira cümlelerin normal akışının فِيكَ الشَّوْقُ أَغْلِبُ şeklinde olması gerekirken câr-mecrur mefule takdim edilmiştir. Çünkü şair, câr mecrurda bulunan zamire ihtimam göstererek onu takdim etmiştir. Ayrıca özlemlerle mücadeleyi ifade eden ilk cümlelerin fiil, özlemin galip geldiğini bildiren ikincinin isim cümlesi olarak getirilmesi, özleme karşı yürütülen çabanın geçici ancak özlemin kalıcı olduğunu göstermektedir. Zira fiil cümlesi tecdid ve tağayyur bildirirken isim cümlesinin sübut ve devam bildirdiği kabul edilmektedir.⁴⁵ Aynı durum ikinci beyitte de bulunmaktadır. Şair ayrılığa şaşırdığını ancak kavuşmanın daha şaşırtıcı olduğunu ifade ederek tezatları bir araya getirmek suretiyle şiirin retorik etkisini artırmaktadır.

وَلِلَّهِ سِيرِي مَا أَقَلُّ تَأْيِيَةً عَشِيَّةً شَرْقِيَّ الْخَدَالِيَّ وَغُرُبَ

Sana olan yolculuğum Allah içindir, ne kadar da hızlıdır.

Hadêle ve Ğurrah'ın doğusunda akşam vakti gittiğim.

Mütenebbi, Seyfûddevlâ'nin yanından ayrılıp kısa bir süre sonra Kâfur'un daveti üzerine Mısır'a gitmiştir. Bu yolculuk esnasında kendisini takip edecek olanlardan yol güzergâhını gizlemek amacıyla bazı tedbirler almıştır. Muhtemelen tehlikeler arz eden bu yolculuğu anlattığı bu beyitte yola çıkarken yüklendiği tüm sorumluluk ve riskleri, yolculuğunu Allah'a tevfi

⁴⁵ Fadl Hasan Abbas, *el-Beleğatu funûnuhâ ve efnânuhâ* (Yermük: Dâru'l-Furkan, 1997), 1/91, 92.

ederek alt ettiğini ifade etmektedir. Beyitte **الله** ifadesi öne geçmiş haber olarak tahsis bildirmekte, yolculuğunun sadece Allah'a ait olduğunu bildirmek suretiyle tevekkülünü, ihlas ve samimiyetini izhar etmektedir. Ayrıca oyalanma/gecikme anlamına gelen **تأية** kelimesinin *nekre* gelmiş olması bu yolculuğun kendisi açısından ne derece tehlikeli olarak algılandığını göstermektedir. Çünkü kelimedeki nekrelik azlık bildirmektedir. Yolculuğu sırasında şair neredeyse hiç oyalanmamış ve menziline varırken gecikmekten çekinmiştir.

وَهَبْتَ عَلَى مِقْدَارِ كَفَى زَمَانِنَا وَنَفْسِي عَلَى مِقْدَارِ كَفَيْكَ تَطْلُبُ

Sen zamanın ölçüsüne göre ihsan ettin, ancak ruhum senin verebileceğin kadarını istemektedir.

Mütenebbî, ilk beyitte Kâfûr'un adet haline getirdiği tarzda bir ihsan ile karşılaşmıştır. Ancak Mütenebbî'nin istediği bundan daha fazlasıdır. Nitekim beyit **وهبت** mazi fiiliyle başlamaktadır. Bu durum Kâfûr'un ihsan etme davranışının geçmişte gerçekleşen bir iş olduğunu ifade etmektedir. Ancak şair, Kâfûr'un ihsan konusunda daha cömert davranabileceğini düşünmekte ve bu konudaki beklentisini **تطلب** muzari fiili ile ifade etmektedir. Bu ihsana en çok muhtaç olanın kendisi olduğunu da **نفسى** kelimesini takdim ederek ortaya koymuştur. Beyitte aynı zamanda 'senin verebileceğin kadarı' ifadesinde şairin tevazuunu ve Kâfûr'un kabiliyetine yönelik bir övgüyü de görebiliriz. Böylelikle isteme makamında bulunan şair huzurunda bulunduğu devlet başkanından 'ölçülü talep'te bulunarak mukteza-i hâlê uygun bir ifade tarzı geliştirmiştir.

فَإِنْ لَمْ يَكُنْ إِلَّا أَبُو الْمِسْكِ أَوْ هُمْ فَإِنَّكَ أَلْحَى فِي فُؤَادِي وَأَعَذَّبُ

Sadece Ebu'l-Misk ve onlar kalsa, sen kalbimde en tatlı ve en hoş olansın.

Beyitte Mütenebbî, şiirinde sık sık kullandığı kasr üslubuna bir defa daha başvurmuştur. **هم** zamiri şairin önceki beyitlerde bahsettiği ve çok özlediği için ağladığını ifade ettiği yakınları, ailesi ve sevdikleridir. **إِنْ** ve **إِلَّا** ile kurulan kasr üslubuyla şair değer verdiği ailesi ve sevdikleriyle methettiği Kâfûr'a yoğunlaşmıştır. Ardından bir karşılaştırma yaparak şiirsel anlatımı hareketlendirmiştir. Sevdikleri ve Kâfur arasında yaptığı karşılaştırmada **ألحى** ve **أعذب** ismi tafdîl ifadeleriyle medih üslubunu zirveye taşımıştır. Daha önce zikrettiği gibi **ابو المسك** ifadesiyle Kâfur ile arasında var olduğunu düşündüğü samimiyete vurgu yapmıştır. Şairin bu beyitte başvurduğu bir diğer belagat üslubu iltifat sanatıdır. Beytin ilk satrında **ابو المسك** ifadesiyle gâib sığıası kullanılmışken ikinci satrında ise **فإنك** ifadesinde muhatap zamire geçilmiştir. Bu türden iltifat sanatı kullanımları hem şairin memdûha hissettiği yakınlığı ifade etmekte hem de anlatımı canlandırmaktadır.⁴⁶

وَمَا عَدِمَ اللَّاقُوكَ بَأْسًا وَشِدَّةً وَلَكِنْ مَن لَّا قُوا أَشَدُّ وَأُنْجِبُ

Seninle (savaşta) karşı karşıya gelenler yığıtlık ve güç bakımından eksik değillerdi

Ancak onların karşılaştıkları kişi (Sen) daha güçlü ve daha soyluydu.

Şair Kâfur'un hükümdarlık yeteneklerini övmeye devam ettiği bu beyitlerde onun savaşlardaki etkisini ve üstünlüğünü ön plana çıkarmaktadır. Beyitte **اللاقوك**/karşılaşınlar ifadesi marife olarak zikredilen ism-i fail sığasında bir kelimedir. Bunun marife getirilmesiyle şair Kâfûr'un belirli ve bilindik bir düşmanıya yaptığı savaşı tasvir etmek istemiştir. Ayrıca temyiz

⁴⁶ Hasan Tıbal, *Üslûbu'l-iltifât fi'l-belâğati'l-Kur'âniyye* (Kahire: Dârul-Fikri'l-Arabî, 1998), 25

olarak getirilen بَأْسًا ve شِدَّة kelimelerinin nekre getirilmesi düşmanların sahip olduğu cesaret, yiğitlik ve gücü ta'zim amacı taşımaktadır. Burada düşmanın gücü ve cesareti teslim edildikten sonra لكن edatıyla istiğrak yapılarak Kâfûr'un gücü ve yiğitliğinin daha üstün olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca ilk şatırda ك zamiriyle muhatap zamire isnad edilen cümle ikinci şatırda من ismi-i mevsûlune intikal ettirilerek yani muhataptan gâibe yönlenmek suretiyle iltifat sanatı icra edilmiştir.

وَيُغْنِيكَ عَمَّا يَنْسِبُ النَّاسُ أَنتَهُ
إِلَيْكَ تَنَاهَى الْمَكْرُمَاتُ وَتُنْسَبُ
وَأَيُّ قَبِيلٍ يَسْتَحِقُّ قَدْرَهُ
مَعْدُ بْنُ عَدْنَانَ فِدَاكَ وَيَعْرُبُ

Sen insanların sana nispet edeceklerine muhtaç değilsin.

Zira tüm üstün niteliklerin varacağı son nokta sensin.

Hangi kabilenin değeri seni hafifletebilir ki,

Adnan oğlu Ma'd ve Ya'rub sana feda olsun.

Mütenebbî, bu beyitleriyle memdûhunu övmeye devam etmektedir. İlk şatırda ينسب الناس/insanların nispet ettiği cümlesinin mefulü hazf edilmiştir. Mefulün hazf edilmesiyle şair insanların nispet edeceği nitelikleri mutlak bırakmıştır. Böylelikle Kâfûr'a yöneltilen övgü sıfatlarının azametini artırmak istemiştir. İkinci şatırda إِلَيْكَ ifadesi câr mecrur olarak taalluk ettiği fiilinden ve failinden önce zikredilmiştir. Bu takdim ikinci cümlede zikri geçen üstün niteliklerin son noktası olmak ve tüm şeref sıfatlarının nispeti konusunda tahsis anlamı vermektedir. Sanki şair tüm şerefler sadece sende zirvesine varmakta ve sadece sana nispet edilmektedir demektir. Bu tür kullanımlara takdim ile kasr veya makam ile kasr da denmektedir.⁴⁷ Ardından gelen beyitte أَيُّ soru kalıbı inkarî soru üslubudur. Aslında şair burada soru sormamakta, hiçbir kabilenin Kâfûr'un değerini düşüremeyeceğini ifade etmektedir. Şair bu beytiyle Arapların iki büyük atası olan Ma'd b. Adnan ve Ya'rub b. Kahtân'a atıfta bulunmaktadır. Arapların genel olarak Arabu'l-Ârîbe ve Arabu'l-Musta'rabe şeklinde iki ana kola ayrıldıkları ifade edilmektedir. Bunlardan birincisi asıl Araplar olarak bilinir ve soylarının Ya'rub b. Kahtan'a dayandığı zikredilmektedir. İkincisi ise Hz. İsmail'in soyundan gelen sonradan Araplaşmış olan kesimdir. Hz. İsmail'in soyundan gelenlerin içerisinde en bilineninin Ma'd b. Adnan olduğu kabul edilmektedir. Hz. Peygamberin de soyunun ona dayandığı ifade edilmektedir.⁴⁸ Şair bu cümlesiyle memdûhunun tüm Araplardan üstün olduğunu veciz ve mübalağalı bir üslupla ifade etmektedir.

Sonuç

Mütenebbî'nin çalışmamıza konu olan şiiri Seyfûddeve'nin yanında umduklarını bulamayan bir şairin yeni mekânı ve yerleştiği sarayda başka bir hükümdardan beklentilerini okuyabildiğimiz bir yapıttır. Daha önce başka bir hükümdara övgü dolu ifadeler sıralayan şair bu şiirde, Mısır hâkimi İhşidîlerin Hükümdarı Kâfûr'a ağıdalı, sanatsal kalitesi yüksek ve mübalağalı övgüler dizmektedir. Bu durum şairin söyledikleri hususundaki samimiyetini sorgulatsa da şiirdeki tasvir yeteneği, ifadelerdeki fonetik ve anlamsal uyum şiiri değerli

⁴⁷ Hâşimî, Cevâhiru'l-belâğa, 168.

⁴⁸ Mustafa Sâdik er-Râfi'î, Târîhu âdâbi'l-Arab (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 1/38, 39.

kılmaktadır. Hayatı, sanatsal ifade gücü ve edebî kimliğiyle kıymeti müsellemlenmiş olan Mütenebbî'nin, her ne kadar daha önce Seyfûddevlî'yi methetmek için yazdığı şiirlerdeki edebî seviyeyi aşamamış olmakla itham edilmiş olsa da Mısır hükümdarı onuruna inşad ettiği bu şiir tema, yapı ve belagat açısından tahlil edilmeye değer incelikler taşımaktadır.

Öncelikle Mütenebbî'nin kasidesinde, klasik konu taksimini devam ettirdiği görülmektedir. Yani kasidesinde binek tasvirleri, fahr ve medh kısımlarına riayet etmiştir. Şiirsel anlatımda önemli yeri olan duygusal ifade kabiliyetini övgü ifadelerinde ustaca gösteren şair aynı zamanda memdûhundan beklentilerini de şiirine yansıtabilmiştir. Kâfur'un mücadele ettiği hasımlarına karşı kazandığı başarıları ve cömertliğine dair övgüsü, şiirinde önemli bir konum edinmiştir. Tüm bu onore edici tavrın yanında ölçülü bir sitem duygusunu da şiirine ustalıklı giydirmeyi başardığı söylenebilir. Şairin gerek at tasvirlerindeki gerek savaş sahnelerindeki nitelemeleri, edebî sanatları kullanmadaki mahareti, kelime seçiminde riayet ettiği fonetik ve anlamsal ahenk onun sahip olduğu haklı şöhreti makulleştiren unsurlardır. Edebî ustalığını pekiştiren yönlerinden bir diğeri ise Mütenebbî'nin insanlığa yol gösterici temel değerlere, hikmetli manalara da yer vermesidir. Ayrıca şiir metni bu makalede meânî ilmi açısından da tahlil edilmiştir. Edebî tahlil çalışmalarında çok sık karşımıza çıkmayan bu tahlil metodu aslında modern çalışmalarda birçok dilsel yapının tahlilinde kullanılan bir metottur. Metin yazarı veya şairin söylediği-söylemediği, öne alıp-geride bıraktığı, belirli-belirsiz olarak zikrettiği kavram ve manaların analizi metnin daha net fotoğrafının çekilmesi açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda çalışmanın bu türden bir tahlil metodolojisinin edebî metin tahlillerinde kullanımını yaygınlaştırmasının önünü açması beklenmektedir.

Kaynakça | References

- Abbas, Fadl Hasan. *el-Beleğatu funûnuhâ ve efnânuhâ*. Yermük: Dâru'l-Furkan, 1997.
- Abbâs, İhsân. *Târîhu'n-nakdîl-edebî*. Beyrut: Dâru's-Sekâfe, 1983.
- Ağırakça, Ahmet, "Kâfûr, Ebû'l-Misk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. EK-2/ 1-2. Ankara: TDV Yayınları, 2019.
- Ağırkan, Müfide – Güceyüz, İsa. "Teşbih-i Temsîlî Bağlamında İmruülkays'ın Şiirlerinde Anlam ve Estetik". *Van İlahiyat Dergisi* 12/21 (2024), 180-199.
- Al-Majali, Rabaa Abdulsalam Saleem. "Kafur between Poetry and History". *Journal of Language and Linguistic Studies* 18/1 (2022), 848-859.
- Al-Mallah, M. Y., "A Victory Celebration after a Military Defeat? Al-Mutanabbi's 'Ayniyyah of 339/950". *Journal of Arabic Literature* 40/1 (2009), 107-128.
- ʿAtîk, Abdülazîz. *ʿİlmu'l-beyân*. Beyrut: Dâru'n-Nahda, 1405/1982.
- Avvâd, Korkîs – Avvâd, Mîhâîl. "Râidu'd-dirâse ʿan ebhâs Ebi't-Tayyib el-Mutenebbî". *el-Mevrid: Mecelletun Turâsiyyetun Fasliyye* 3/1 (1977), 263-390.
- Ayyıldız, Esat. "el-Mutenebbî'nin Seyfûddevl'e'ye Methiyeleri (Seyfiyyât)". *BEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (Aralık 2020), 497-518.
- Azzâm, Abdülvehhâb. *Zikrâ Ebi't-Tayyib ba'de elf'âm*. el-Memleketü'l-Mütttehîde: Muessesetu Hindâvî, 2017.
- Berkûkî, Abdurrahmân. *Şerhu Dîvânî'l-Mutenebbî*. 2 Cilt. Beyrut: Dâr'ul-Kutubî'l-İlmiyye, 1938.
- Bişbîşî, Mahmûd. "Nazarâtun fi'ş-şî'r". *Mecelletu'r-Risâle* 408, 38-43.
- Blachère, Régis. Ebu't-Tayyib el-Mutenebbî: Dirâsetun fi't-târîhi'l-edebî, çev. İbrâhîm el-Kîlânî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1405/1985), 310.
- Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb. *el-Beyân ve't-tebyîn*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru ve Mektebetu'l-hilâl, 1423.
- Cebrî, Şefik. *el-Mütenebbî mâli'ü'd-dünyâ ve şâgîlü'n-nâs*. Dimeşk: Mektebetu'ş-Şeraf, 1930.
- Ceviz, Nureddin. "Mu'allaka Şairlerinin Şiirlerinde At Tasviri". *Ekev Akademi Dergisi* 3/1 (2001).
- Cürcânî, Abdülkâhir. *Delâ'ilü'l-icâz*. thk. Mahmûd Muhammed Şâkir. 2 Cilt. Kahire: Matbaatu'l-Medenî, 1996, ts.
- Cürcânî, Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed. *Esrâru'l-belâga*. thk. Mahmûd Şâkir. Kahire: Matba'atu'l-Medenî, ts.
- Dervîş, Muhyiddîn. *İ'râbü'l-Kur'ân ve Beyânuhu*. 10 Cilt. Hums: Dâru'l-İrşâd, hicrî 1415.
- Durmuş, İsmail. "Mütenebbî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 32/195-200. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Esîkâr, İbrahim. "Suhriyyetu'd-Tedât ve'l-mufâarakati'l-mecâziyye fi Kâfûriyyâtî'l-Mutenebbî". *Mecelletu Alâmât* 40 (2013), 133-141.
- Hâşimî, Seyyid Ahmed. *Cevâhiru'l-Belâga*. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1999.
- Hazer, Dursun. "el-Mutenebbî'nin Şiirinde Humma Tasviri". *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/4 (2003), 17-36;
- Huseyin, Tâhâ. *Ma'a'l-Mutenebbî*. el-Memleketü'l-Mütttehîde: Muessesetu Hindâvî, 2017.
- İbn Furreca, Muhammed b. Hamd el-Burûcerdî. *el-Feth ʿala Ebi'l-Feth*. thk. Abdulkarîm ed-Duceylî. Bağdat: Dâru'ş-Şuûnî's-Sekâfeti'l-Âmme, 1987.
- İbn Hallikân, Ebû'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed. *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'î'z-zamân mimma şebete bi'n-naql evi's-semâ' ev eşbetehü'l-ayân*. thk. İhsân Abbâs. Beyrut: Dâru Sâdir, ts.
- İbn Reşîk, Ebû Alî el-Hasen el-Ezdî el-Mesîlî el-Kayrevânî. *el-ʿUmde fi mehâsini'ş-şî'r ve âdâbih*. thk. Muhammed Muhyiddîn. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1401/1981.

- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Feth Ziyâüddîn. *el-Meşelû's-sâ'ir fî edebi'l-kâtib ve'ş-şâ'ir*. thk. Ahmed el-Hûfî. 4 Cilt. Kahire: Dâru Nahda, ts.
- İbrâhîm Sâlihî, *et-Ta'rid fî medâihî'l-Mutenebbî'l-Kâfûriyye* (Biskra: Muhammed Khider Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008-2009).
- Larkin, Margaret. *Al-Mutanabbi Voice of the 'Abbasid Poetic Ideal*. Oxford: Oneworld Publications, 2008.
- Magâmsî, Sâlih. *el-Kutûfu'd-dâniye*. "Mektebetu Medraseti'l-Fukâhe". 5/35 (Erişim 14 Nisan 2025). <https://ar.lib.efatwa.ir/45389/5/35>
- Makrîzî, Ebû Muhammed (Ebü'l-Abbâs) Takîyyüddîn. *el-Muḳaffâ'l-kebir et-Târîhu'l-muḳaffâ, el-Muḳaffâ fî terâcimi ehli Mısır ve'l-vâridine ileyhâ*. thk. Muhammed Ya'lâvî. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1427/2006.
- Muhammed Mahmut Olçun, *Hilâfet Dönemi Endülü's Şiirinde Methiye* (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı, Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, 2022).
- Mütenebbî, Ebü't-Tayyib Ahmed b. el-Hüseyn. *Dîvânu'l-Mutenebbî*. Beyrut: Dâru Beyrût, 1403/1983.
- Nâcî, İbrâhîm. "Arap Şiirinin Önde Gelen İki Şairi; el-Ma'arrî ve el-Mutenebbî'nin Mukâyesesi". çev. Osman Düzgün. *Nüşa* 12/35 (2012), 131-144.
- Olçun, Muhammed Mahmut. "Klasik Arap Şiirinde Methiyenin Gelişimi". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29 (Aralık 2022), 32-62.
- Özdemir, Abdurrahman. "el-Mütenebbî'nin Şiirinde Maras". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (2006), 159-18.
- Râfi'î, Mustafa Sâdık. *Târîhu âdâbi'l-Arab*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000.
- Seâlibî, Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâîl. *Yetîmetü'd-dehr fî meḥâsini ehli'l-ʿaqr*. thk. Mufîd Muhammed Kumîha. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1403/1983.
- Şâyib, Ahmed. *Uslûb*. Mısır: Mektebetu'n-Nahdati'l-Mısriyye, 2003.
- Tıbal, Hasan. *Uslûbu'l-iltifât fî'l-belâğati'l-Kur'âniyye*. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1998.
- Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî. *Şerhû Dîvânî'l-Mutenebbî*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru Beyrût, 1419/1999.
- Vâkıfî, Meryem Sâ'id. "el-Haylu ve'l-feras fî dîvânî'l-Mutenebbî". *et-Turâsu'l-Edebî* 6 (2010), 112-126.
- Yâzîcî, Nâsîf. *el-Arafu't-tayyib fî şerhi dîvânî Ebi'-Tayyib*. Beyrut: Dâru'l-Erkam, ts.
- Yûsuf, Ahmed. *Cemâliyyâtul-mufradeti'l-Kur'âniyye*. Dimaşk: Dâr'ul-Mektebî, 1419/1999.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1427/2006.
- Ziriklî, Hayrüddîn b. Mahmûd. *el-A'lâm*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002.